

Şİİ LİTERATÜRDE HZ. ÖMER'İN BAZI HADİSELERDEKİ ROLÜ¹

Mehmet Nur AKDOĞAN

DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzman Yrd.

Özet

Şîa'ya göre sahabe, Hz. Peygamber henüz hayattayken ona eziyet etmiş ve Hz. Ömer başta olmak üzere pek çok isim onun emirlerini sorgulayacak kadar saygı sınırlarını zorlamıştır. Bu durum O'nun vefatının ardından da devam etmiştir. Çeşitli olaylar vesilesiyle Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali hilafet/imamet için tayin edilmesine rağmen Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'in de aralarında bulunduğu isimler yönetimi Hz. Ali'ye bırakmamak adına gizli bir anlaşma içerisine girmiş ve böylece Haşimoğulları yönetimden uzaklaştırılmışlardır. İşte bu çalışmada Hz. Peygamber'in vefatına yakın ve vefatından kısa bir süre sonra meydana gelen bazı olaylarda Hz. Ömer'in rolü ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ömer, Şîa, Şîilik, İmamiye, Sakife, Kırtas, Üsame.

ON THE BASIS OF SHIA LITERATURE THE ROLE OF OMAR IN SOME EVENTS

Abstract

According to Shia some of the companions had discomforted the Prophet while he was alive and most of them, particularly Omar had pushed the limits of respect by questionizing his commands. Although the Prophet had appointed Ali as caliph/imam on the occassion of various events some people, including Omar and Abu Bakr made a secret agreement not to leave governance to Ali, Banu Hashim was removed from administration. In this study the influence of Omar on some events which took place shortly before and after death of the Prophet was examined.

Key words: Omar, Shia, Shiites, Imamiyya, Saqifa, Kırtas (Stationery), Osamah.

¹Bu makale, 2014 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR danışmanlığında Mehmet Nur AKDOĞAN tarafından hazırlanan "İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilafetine Kadar Hz. Ömer" başlıklı doktora tezinin "İhtidasından Halifelğine Kadar Hz. Ömer" başlıklı II. bölümünden üretilmiştir.

Giriş

Şî² kaynaklar incelendiğinde sahabenin ağır bir dille eleştirildiği görülecektir. Bu eleştirilerden en fazla nasibini alan kişi de Hz. Ömer'dir. İşte bu çalışmada Şîa'nın hilafet/imamet hususunda en fazla üzerinde durduğu konulardan olan Kırtas hadisesi, Hz. Peygamber'in vefatı, Sakîfe hadisesi ve Üsame ordusunun gönderilmesi mevzuları ilk dönemden itibaren Şîi kaynaklardaki şekliyle ele alınacaktır. Bununla beraber ilk asırdan uzaklaşıldıkça rivayet ve değerlendirmelerde meydana gelen değişiklikler ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca Şîa'nın bakışının aksini ortaya koyan tarihî bilgiler ve Şîa dışındaki müelliflere ait görüşlere de sık sık yer verilecektir.

Makalemize kaynaklık teşkil eden tezimizden,³ bu başlıkların seçilmesinin nedeni, aynı bölüm altında yer alan gerek Fedek arazileri meselesi gerekse de Hz. Fatıma'nın evinin yakılması rivayetlerinde Hz. Ömer'in genel profili katı kalpli, Peygamber ailesine karşı acımasız ve Hz. Peygamber'e ve ailesine karşı saygısız olmasıdır. Yani Şîa'nın varlığının mesnedi olan hilafet/imamet hususlarına vurgu çok zayıftır. Ancak makalemizde değindiğimiz başlıklarda Hz. Ömer, hilafeti Haşimoğullarına özellikle de Hz. Ali'ye bırakmamak adına bilinçli bir pozisyon almış, hilafet hakkında Hz. Ebu Bekir ve Ebu Ubeyde ile gizli anlaşma içerisine girmiş ve Hz. Ebu Bekir'in yönetime getirilmesini neredeyse tek başına sağlamıştır. Dolayısıyla bu başlıklar Şîa nezdinde Hz. Ömer'in tavrı açısından oldukça önemlidir.

1. Kırtas Olayı

Bu olay, Şîa'nın, Hz. Ali'nin vasiliğini Hz. Peygamber'in hayatta olduğu dönem ile ilişkilendirirken kullandığı temel argümanlardandır.⁴ Rivayetlere göre, Hz. Peygamber'in hastalığı şiddetlenince yanında bulunan ashabına “bana bir kağıt ve kalem⁵ getirin; size bir yazı (vasiyet) yazayım/yazdırayım ki, benden sonra sapıklığa düşmeyesiniz” buyurur. Hz. Peygamber'in bu sözü üzerine orada bulunan Müslümanlar yazı malzemesi getirilip

² “Şîa” ifadesi ile İmamiyye Şîası kastedilmektedir.

³ Mehmet Nur Akdoğan, “İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilafetine Kadar Hz. Ömer (Yayınlanmamış Doktora Tezi)”, (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Özdemir), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

⁴ Sıddık Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 52.

⁵ Bazı rivayetlerde “kalem ve kürek kemiği” ifadesi kullanılmıştır. Bkz. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî Müslim, *el-Camiu's-Sahîh* (Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), İstanbul 1981, Vasiyye, 5 (1637 nolu hadis). Ancak bu ikisinden de kasıt “yazı malzemesidir”. Bkz. Bedrüddin Mahmud b. Ahmed Aynî, *Umdetu'l-Karî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XXV, Beyrut 2001, II, 257.

getirilmemesi hususunda görüş ayrılığına düşerler. Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu bir kısım sahabî,⁶ Hz. Peygamber'in, hastalığın şiddetinden dolayı bu sözü söylediğini, Allah'ın Kitabı'nın Müslümanlara yeteceğini söyler. Tartışma uzayınca Hz. Peygamber de, yanındakilerin dışarı çıkmasını ister.⁷ Odadakiler, Hz. Peygamber'in yanından ayrılırken, O'na "istediğinizi getirmeyelim mi?" diye sorarlar. O da "bundan sonra neye yarar?" diyerek reddeder.⁸ Bazı kaynaklar bu ifadelerin ardından, Hz. Peygamber'in sözlü vasiyette bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu vasiyetlerin ikisi "Müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılması ve gelen heyetlere iyi davranılmasıdır." Ancak rivayetlerde üçüncüsü zikredilmemiştir.⁹ Tüm bunlara rağmen, Hz. Peygamber'in vasiyet olarak herhangi bir şey yazdırmadığı hususunda ittifak vardır.¹⁰

Bazı Şîî müelliflerce¹¹ Kırtas Olayı, Şîa'nın kullandığı diğer delillere nispeten (Menzile, Ğadîr Hum vb.) imamete açık bir şekilde değinmemesine rağmen bu istikamette yorumlanmıştır.¹² Bununla beraber Şîa, "Kırtas Olayı" ile ilgili rivayetleri ele alırken bunları adeta Hz. Ömer'i eleştirmek için bir taarruz aracı ve gerekçesi olarak görmektedir. Zira o, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından halife olarak vasiyet edileceğini anladığı için Hz. Peygamber'in bu emrini engellemiştir.¹³

Şîî kaynaklarda konuyla ilgili çok farklı rivayetler mevcuttur. Aşağıda vereceğimiz bilgiler tarihî süreçte Hz. Ömer'e yönelik oluşan algıyı ortaya koyacaktır.

⁶ Bazı rivayetlerde Hz. Ömer'in orada bulunduğu ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, Dâru'l-Fikr, I-XIII, Beyrut, 1996, I, 562; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VI, Beyrut 1407, II, 228-229.

⁷ Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübra*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 2012, II, 187; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Daru İbn Kesîr, I-VI, Beyrut 1987, Kitabu'l-Meğâzî, 78 (4169 nolu hadis); Kitabu'l-Merda, 17 (5345 nolu hadis); Kitabu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 26 (6932 nolu hadis); Taberî, *Târîh*, II, 228-229; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî, *es-Sünenü'l-Kübra*, Müessesetu'r-Risale, I-XII, Beyrut 2001, V, 366 (Kitabu'l-İlm, 5821 nolu hadis). Ayrıca bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in adı zikredilmeksizin Hz. Peygamber'in yanında bulunanların onun sayıklıyor olabileceğini söyledikleri belirtilmiştir. Bkz. Buhârî, Kitabu'l-Meğâzî, 78 (4169 nolu hadis); Müslim, Vasiyye, 5 (1637 nolu hadis). Ayrıca bazı rivayetlerde bu durum üzerine İbn Abbâs'ın, "Rasulullah ile yazmak istediği yazı arasına giren o musibet ne büyük bir musibettir" dediği de bildirilmiştir. Bkz. İbn Sa'd, II, 188; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetu'r-Risale, I-L, Beyrut 1999, V, 135, 222; Buhârî, Kitabu'l-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, 26 (6932 nolu hadis); Müslim, Vasiyye, 5 (1637 nolu hadis).

⁸ İbn Sa'd, II, 187.

⁹ İbn Sa'd, II, 187; Buhârî, Kitabu'l-Meğâzî, 78 (4168 nolu hadis); Taberî, *Târîh*, II, 228.

¹⁰ Metin Bozan, *İmamiye Şîasının İmamet Tasavvuru*, Ankara 2007, s. 81.

¹¹ Bkz. Muhammed b. Yakub el-Kuleynî, *Usûlu'l-Kâfî*, Menşuratu'l-Fecr, I-VIII, Beyrut 1428, I, 178; Şeyh Sadûk, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî, *el-Hisâl*, Cemaatu'l-Medreseyn, Kum 1403, s. 642; Şeyh Müfid, Muhammed b. Numan el-Ukberî, *el-İrşâd fî Marifeti Hucecillahi ala'l-İbad*, Dâru'l-Şeyh Müfid, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrut, 1993, s. 93-94.

¹² Geniş bilgi için bkz. Bozan, *İmamiye Şîasının İmamet Tasavvuru*, s. 83 vd.

¹³ Hasan el-Mustafavî, *el-Hakâik fî Târîhi'l-İslam ve'l-Fiten ve'l-Ehdas*, Kum 1410, s. 129. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Salih Arı, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 304.

Süleym b. Kays (ö. 76/695), Kırtas Olayı gerçekleşirken Hz. Peygamber'in odasında yaklaşık otuz kişinin bulunduğunu ve Hz. Peygamber'in, yazı yazdırmasına "Bu Ümmetin Firavunu"nun, Hz. Peygamber'in sayıkladığını belirterek engel olduğunu ifade eder.¹⁴

Fadl b. Şâzân (ö. 260/873), Sünnî kaynaklarda da geçen vasiyetlere Hz. Peygamber'in, üçüncü bir vasiyet olarak Üsâme ordusunun hazırlanmasını emrettiğini belirtmiştir.¹⁵ Allame Hillî (ö. 726/1325), bu ordunun gönderilmesiyle, Hz. Ali'ye rakip olabilecek Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi isimlerin muhalefetini bertaraf etmenin amaçlandığını iddia etmiştir.¹⁶ Şeyh Müfid (ö. 413/1022) ve Ravendî (ö. 573/1177), Hz. Peygamber'in vasiyet olarak Ehl-i Beyt hususunda tavsiyede bulunduğunu,¹⁷ bunun yanı sıra fakirleri doyurmaları, namaza devam etmeleri ve sorumlulukları altındakilerinin haklarına riayet etmelerini öğütlediğini belirtmişlerdir.¹⁸

Kuleynî (ö. 329/940) ve İbn Şehrâşûb (ö. 588/1192) ise Hz. Peygamber'in, hastalığı esnasında Hz. Ali'yi kastederek "dostumu çağırın" dediği ve gelince de ona "her kapısı bin kapıyı açan bin kapı" öğrettiğini rivayet ederler.¹⁹ Şeyh Sadûk (ö. 381/991) da Hz. Peygamber'in "kardeşimi çağırın" dediğini,²⁰ ona "bin hadisi (söz) açan bin hadis" öğrettiği ve Hz. Ali ve Hz. Peygamber'in terlerinin birbirine karıştığını anlatmaktadır.²¹

Şeyh Müfid (ö. 413/1022), Hz. Peygamber'in Hz. Abbas'a kendisinin vasiyetini ve borçlarını yüklenmesini önerdiğini; ancak Hz. Abbas, bunu yerine getiremeyeceği gerekçesiyle kabul etmeyince Hz. Ali'nin bu teklifi kabul ettiğini belirtir. Rivayetin devamında Hz. Peygamber'in ona yüzüğünü, kılıcını ve zırhını verdiği ifade edilir.²²

İbn Tâvûs (ö. 664/1265) bu olayda Hz. Ömer'in, yazı malzemesi getirilmesine engel olarak Hz. Peygamber'i küçümsediğini bundan dolayı da dünyadaki tüm sapkınlıkların kaynağı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca müellife göre, Hz. Ömer'in yazı malzemesi getirilmesini engellemesinin nedeni, Hz. Peygamber'in kırtasa Hz. Ali'nin adını yazacağını

¹⁴ Süleym b. Kays el-Hilâlî el-Kûfî, *Kitabu Süleym b. Kays*, Dâru'l-Hâdî, Kum 1420, s. 324. Süleym, İbn Abbas'ın, "Bu Ümmetin Firavunu"nun "Ömer" olduğunu söylediği, daha önce de Hz. Ali, Hz. Selman, Hz. Mikdad ve Hz. Ebu Zer'in de aynı şeyi söylediklerini belirtir. Bkz. Süleym b. Kays, s. 324.

¹⁵ el-Fadl b. Şâzân el-Ezdî en-Nisâbü'rî, *el-İzâh fi'r-Reddi ala Sairi'l-Firak*, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrut 2009, s. 359-360.

¹⁶ Hillî, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *Keşfü'l-Murâd fi Şerhi Tecrîdi'l-İ'tikâd*, Menşuratu Şekura, Kum 1373, s. 509; Muhammed Bakır el-Meclisî, *Bihâru'l-Envari'l-Camia li Düreri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athar*, Messesetü'l-Vefa, I-CX, Beyrut 1983, XXXVIII, 157.

¹⁷ Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, s. 91-94.

¹⁸ Kutbuddin er-Ravendî, *Kasasu'l-Enbiya*, Mecmau'l-Buhusi'l-İslamiyye, Meşhed 1409, s. 358-359; Bozan, *İmamiye Şiasının İmamet Tasavvuru*, s. 82.

¹⁹ Kuleynî, *el-Kâfî*, I, 178; Muhammed b. Şehrâşûb el-Mazenderânî, *Menâkıbu Âl-i Ebî Tâlib*, Müessesetü'l-Allame, I-III, Kum 1379, I, 203.

²⁰ Şeyh Sadûk, *el-Hisâl*, s. 643.

²¹ Şeyh Sadûk, *el-Hisâl*, s. 642.

²² Şeyh Müfid, *el-İrşâd*, s. 92-94.

ve bununla beraber onu engelleyeceklerin de adlarını yazarak bu kimselerin ya kovulmalarını ya öldürülmelerini emrederek Hz. Ali'yi koruyacağını bilmesiydi.²³

Şîî müelliflerden Tüsterî (ö. 1019/1610) ve son dönemin önemli Şîî alimlerinden Şerefüddin el-Mûsevî ise Ehl-i Sünnet muhaddislerini, rivayet metinleri ile oynamak ve bazı ifadeleri değiştirmekle suçlamaktadırlar.²⁴

Meclisî (ö. 1111/1698), Kırtas hadisesinin “manen mütevatir” olduğunu dolayısıyla da Hz. Ömer'in küfrüne delalet ettiğini, Hz. Ömer'i hilafet/imamet makamında görenlerin ise cehalet ve sapıklığına işaret ettiğini ileri sürmüştür.²⁵ Çağdaş müelliflerden Tahranî ise Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in talebine karşı çıkmasının ani veya tesadüfî değil; önceden planlı olduğunu iddia etmiştir.²⁶

Rivayetlerde görüldüğü üzere özellikle İbn Tâvûs'tan itibaren rivayetler ile birlikte bir değerlendirme yapılmış, bazen ise bu değerlendirmede eleştiri sınırları aşarak iş hakarete vardırılmıştır. Ayrıca rivayetlerde asıl suçlu olarak Hz. Ömer ön planda tutulmuştur. Bununla beraber Şîî kaynaklardaki rivayetlerde genel hatlarıyla şu hususlar dikkat çekmiştir:

1. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in hilafet/imamet için Hz. Ali'nin adını yazdıracağını bildiği için bunu engellemeye çalışmıştır.

2. Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'yi kastederek “bana dostumu/kardeşimi çağırın” demesi ve ona çeşitli şeyler öğretmesi onun diğer halifelerden üstünlüğüne işaret olarak görülmüştür.

3. Hz. Ömer'e bu olay bağlamında yöneltilen eleştiriler bazen hakarete bazen de tekfire dönüşmüştür.

4. Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'i küçümsediği iddia edilmiştir.

5. “Üsâme ordusuna herkesin katılması” yönündeki vasiyet ile Hz. Ali'ye rakip olabilecek kimselerin bertaraf edilmesinin amaçlandığı savunulmuştur.

Kırtas Olayı hakkında Şîî ve Sünnî kaynakların naklettiği rivayetler tarih boyunca bu iki mezhep arasında ihtilaf konusu olmuştur. Şîîlerin, Kırtas Olayı ile ilgili rivayetleri, Hz.

²³ Ebu'l-Kasım Ali b. Musa b. Cafer b. Muhammed b. Tâvûs, *Keşfu'l-Mehacce li Semereti'l-Mehacce*, el-Matbaatu'l-Haydariyye, Necef 1950, s. 64-66.

²⁴ Nurullah et-Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, byy., trz., s. 234-235; Şerafüddin el-Mûsevî, *el-İctihâd fî Mukabili'n-Nass*, Matbaatu Seyyidi's-Şüheda, Kum 1404, s. 149-150.

²⁵ Meclisî, *Bihâr*, XXII, 474.

²⁶ Muhammed Hüseyin el-Hüseyinî et-Tahranî, *Marifetu'l-İmam*, I-XV, byy., trz., XIII, 79-80.

Ali'nin hilafeti için delil olarak kullanmaya çalışmaları gibi; Sünnî kaynaklar da Hz. Ebu Bekir'in üstünlüğünü ispat etmek için kullanmışlardır.²⁷

Şîî kaynaklar bölümünde ilk rivayeti kendisinden naklettiğimiz Süleym b. Kays ile ilgili olarak her ne kadar İbn Nedim, onu ilk Şîî çalışmayı yapan kişi olarak tanıtırsa da *es-Sakîfe* isimli kitabın müellife nispeti hakkında daha sonra gelen Şîî yazarlar şüphelerini dile getirmişler, hatta bazıları kitabın, sahte olduğunu söylemişlerdir.²⁸ Mesela Şeyh Müfid bu kitabın güvenilir olmadığı ve kitaptaki bilgilerin ekseriyeti ile amel edilemeyeceği görüşündedir. Dahası, kitabın tamamının önemsenmemesine ve rivayetlerine uymaktan kaçınılmasının lüzumuna kanidir.²⁹

Yukarıdaki bazı rivayetlerde 'Hz. Peygamber'in, Ali'ye bin kapı/bin harf/bin kelime'³⁰ öğrettiği şeklinde ezoterik izahlara tevessül edilmesi, Kur'an ve hadislerde Şîa'nın anladığı tarzda imamete dair delillerin yer almamasındandır. Bu olay özelinde de Hz. Peygamber hastalığı sırasında yazılı yahut şifahî olarak hiç kimseyi tayin etmemiştir.³¹

Şîa, Hz. Peygamber'in vasiyet yazdırmasını Hz. Ömer'in engellediğini iddia etmiştir. Ancak bazı kaynaklarda yazı malzemesi getirmeyen kişi Hz. Ali'dir.³² Bir kısım rivayetlerde ise bu olay bağlamında Hz. Ömer'in adı bile zikredilmemektedir.³³ Şaban Öz'e göre, isnadın zayıflığı açısından, Hz. Ömer'in getirmediğini konu alan rivâyetle, Hz. Ali rivâyeti arasında herhangi bir fark yoktur ve neden tercihin Hz. Ömer'den yana

²⁷ İbn Sa'd, III, 134; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 235 (24199 nolu hadis); Ebu'l-Fida İbn Kesîr, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Dâru'l-Fikr, I-X, Beyrut 1998, IV, 192.

²⁸ Etan Kohlberg, "Şîî Hadis" (Çev. M. Ali Büyükkara), Ekev Akademi Dergisi, C. 2, S. 2, 2000, s. 49. Geniş bilgi için bkz. Aslan Habibov, *İlk Dönem Şîî Tefsir Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s. 111-112.

²⁹ Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. en-Numan el-Ukberî, *Tashîhu İtikâdati'l-İmamiyye*, Kum 1413, s. 149-150.

³⁰ Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ferruh es-Saffâr, *Besâiru'd-Derecat*, Şeriketu'l-Alemi li'l-Matbuat, Beyrut 2010, s. 418-419; Kuleynî, *el-Kâfi*, I, 178. Emanetler ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bozan, *İmamiye Şiasının İmamet Tasavvuru*, s. 83-90.

³¹ Taha Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübra*, "Osman", Dâru'l-Mearif, Kahire 2009, s. 24; Ethem Ruhi Fığlalı, *İmamiye Şiası*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2008, s. 26-27. Geniş bilgi için bkz. Öz, "Kirtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkidi", Hikmet Yurdu Dergisi, Yıl, 2; Sayı, 3, s. 284. İmanın nass ile tayini konusunda geniş bilgi için bkz. Bozan, *İmamiye Şiasının İmamet Tasavvuru*, s. 40-45.

³² İbn Sa'd, II, 187; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 105; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 1989, s. 66; Aynî, *Umdetu'l-Karî*, II, 257-258; Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Marife, I-IV, Beyrut 1976, IV, 473.

³³ İbn Sa'd, II, 187-188; Buhârî, *Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer*, 172 (2888 nolu hadis); *Kitabu'l-Meğâzî*, 78 (4168 nolu hadis); Müslim, *Vasiyye*, 5 (1637 nolu hadis). İbn Sa'd, konuyla ilgili dokuz rivayet aktarmaktadır. (İbn Sa'd, II, 187-189.) Yapılan bir araştırmada bunlardan, metinle ilgili herhangi bir eleştiri yapılmasa da, senet açısından sadece İbn Abbas'tan gelen ilk iki rivayetin sağlam olduğu ifade edilmiştir. (Öz, "Kirtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkidi", s. 278-279.) İlgili iki rivayetin hiç birinde de Hz. Ömer'in adı geçmemektedir. Buhârî'nin *Sahih*'inde yer alan hiçbir rivayette Hz. Ömer'in orada bulunduğu ifade edilmezken; Müslim'in rivayetinde ise Hz. Ömer'in itiraz ettiği açıkça görülmektedir. (Buhârî, *Kitabu'l-Cihad ve's-Siyer*, 172 (2888 nolu hadis), *Kitabu'l-Meğâzî*, 78 (4168 nolu hadis); Müslim, *Vasiyye*, 5 (1637 nolu hadis).) Konuyla ilgili diğer kaynaklarda geçen hemen hemen tüm rivayetleri ele alan İbn Sa'd sadece üç tanesinde Hz. Ömer'in adını zikretmektedir.

kullanıldığını açıklamak için elde, mezhep tarafgirliğinden başka bir gerekçe de bulunmamaktadır.³⁴

Kırtas Olayı hakkındaki rivayetlerin büyük bölümü o sırada on yaşında olan³⁵ İbn Abbas'a dayandırılmaktadır. Oysa ki ulaşabildiğimiz tarih ve siyer kaynaklarının tamamı Hz. Peygamber'in odasında bir topluluğun bulunduğunu ifade etmesine rağmen rivayetler niçin sadece İbn Abbas kanalıyla gelmektedir?

Kaynaklara göre Kırtas hâdisesi perşembe günü olmuştur.³⁶ Hz. Peygamber'in vefat gününün ise pazartesi olduğu bilinmektedir.³⁷ Öyleyse Hz. Peygamber, bu süre zarfında hilafet konusunda niçin bir şey söylememiş ya da vefat edeceği gün mescitte yaptığı konuşmada³⁸ niye bu konuya değinmemiştir?

Kadı İyaz ise, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i kastederek "sayıklıyor" demesine farklı bir izah getirmektedir. Ona göre, bazı rivayetlerdeki "h-c-r" kelimesi "hezeyanda bulunma" anlamına gelir. Bunun Hz. Peygamber'de bulunması uygun değildir. Bu yüzden "Rasulullah sayıklıyor mu?" diye soran kişi "Yazmayın!" diyene karşı bu ifadeyi kullanmaktadır. Yani "Hz. Peygamber'in durumunu sözlerinde hezeyanda bulunuyormuş gibi bırakmayın (yazın)!" Ayrıca Hz. Ömer'in, "Allah'ın kitabı bize yeterlidir" demesi Hz. Peygamber'in emrine karşı değil onunla tartışanlara karşıdır.³⁹ Hayrettin Karaman'a göre, şayet bu yazıyı yazdırmak Hz. Peygamber için dinin vaciplerinden biri veya tebliğ vazifesinin gereği olsaydı, bu konuda ısrar eder ve o işi yerine getirmekten ne Hz. Ömer ne de bir başkası onu engelleyebilirdi.⁴⁰

Şîa'ya göre Ğadîr Hum ile ilgili rivayetlerde Hz. Ali'nin hilafeti ile ilgili açıkça ifadeler vardır.⁴¹ Eğer durum böyleyse ve Hz. Peygamber, Ğadîr Hum'da Hz. Ali'nin imametini ilan ettiyse, ikinci defa ilan etmesinin hiçbir anlamı yoktur.⁴² Üstelik İbn Abbas'tan gelen bir rivayet, Kırtas Olayı'nı Şîa'nın anladığı şekilde yorumlamanın bir tür zorlama olacağını da ortaya koymaktadır. Bu rivayete göre, Hz. Peygamber'in son demlerinde, onun vefat etmek üzere olduğunu anlayan Hz. Abbas, Hz. Ali'ye, Hz.

³⁴ Geniş bilgi için bkz. Öz, "Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi", s. 278-279, 284.

³⁵ Bkz. İbn Şehrâşûb, *Menakıb*, I, 322.

³⁶ İbn Sa'd, II, 187; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, I-X, Beyrut 1997, II, 185.

³⁷ Taberî, *Târîh*, II, 229; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 187.

³⁸ Taberî, *Târîh*, II, 229.

³⁹ Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhac Şerhu Sahîhi Müslim el-Haccac*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, I-XVIII, Beyrut, 1392, XI, 92-93.

⁴⁰ Hayrettin Karaman, "Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı", *Asr-ı Sadette İslam*, (Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, I-IV, İstanbul 2007, I, 302.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Bozan, *İmamiye Şiasının İmamet Tasavvuru*, s. 69-81.

⁴² Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu*, s. 55.

Peygamber'e ölüm nişanı düştüğünü hatırlatarak, zaman geçirmeden ona, hilafet işinin kime ait olacağını sormaları gerektiğini söyler. Bunun üzerine Hz. Ali, Hz. Peygamber'in, hilafetin Haşimoğullarına ait olmadığını söyleyebileceği ihtimali karşısında ona böyle bir soru yöneltmeyeceğini dile getirir.⁴³

Şîa'nın çokça eleştirdiği Hz. Ömer'in tepkisine dair rivayeti kabul edersek bununla ilgili bir kaç gerekçe ileri sürülmüştür:

1. Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in bitap düşen bedenini daha da yormak istememiştir.⁴⁴

2. Münafıkların, Hz. Peygamber'in hasta iken yazdıkları dolayısıyla onu kınamak ve Müslümanların birliğine zarar vermek için bir vesile ve fitne olarak görme endişesinden olduğu da söylenmiştir.⁴⁵

3. Başka bir görüşe göre ise Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in kendileri için üstesinden gelemeyecekleri, hakkında ictihadda bulunamayacakları veya cezayı gerektirecek bir şey yazmasından endişe etmiştir.⁴⁶

Hz. Ömer'in Kırtas Olayı'ndaki tavrını hilafet meselesi ile ilişkilendirmenin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Hz. Ömer, kendi karakterinin bir neticesi olarak açık ve net bir şekilde tavrını ortaya koymuştur. Muhtemelen Hz. Ömer ve onunla aynı görüşte olan diğer sahâbîler, Hz. Peygamber'in veda hutbesinde kendilerine miras olarak bıraktığı Kur'an ve Sünnete dikkat çekeceğini düşünmüşlerdir.⁴⁷ Çünkü ayette⁴⁸ belirtildiği üzere zaten din kemale ermiş, hiçbir şey eksik bırakılmamıştı. Dolayısıyla nesh, değiştirme ve ziyade etmenin kapısı kapatılmıştı.⁴⁹

⁴³ İbn Sa'd, II, 189; Taberî, *Târîh*, II, 229; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 185; Hasan Onat, "Şîliğin Doğuşu Meselesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XXXVI, Ankara 1997, s. 92.

⁴⁴ Ebu Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm ed-Dehlevî, *Muhtasarı't-Tuhfeti'l-İsnâ Aşeriyya* (Arapça'ya Çev. Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, Thk. Mahmud Şükri el-Alusi), İhlas Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 248; Cem Zorlu, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren Yayınları, Konya 2002, s. 35-36.

⁴⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Barî Şerhu Sahîhi'l-Buharî*, Dâru'l-Marife, I-XIII, Beyrut 1379, VIII, 134.

⁴⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, XI, 91-92; Ali Muhammed Sallabi, *Hz. Ömer* (Çev. Mehmet Akbaş), Ravza Yayınları, İstanbul 2008, s. 86.

⁴⁷ Zorlu, s. 35-36.

⁴⁸ Maide, 5/3.

⁴⁹ Dehlevî, *Muhtasarı't-Tuhfe*, s. 248.

2. Hz. Peygamber'in Vefatı

Hz. Peygamber, hicrî 11. yılın Rebiu'l-Evvel ayının 12. gününde (8 Haziran 632) vefat etmiştir.⁵⁰ Şîh kaynaklar, bu elim hadise karşısında Hz. Ömer'in göstermiş olduğu tavır yanlış olarak değerlendirmekte ve konuyla alakalı çeşitli iddialarda bulunmaktadır.

Şeyh Müfid (ö. 413/1022)'in *el-Fusûlu'l-Muhtâra* adlı eserinde Hz. Peygamber'in vefatı esnasında Hz. Ömer'in nasıl bir tavır takındığına dair şu bilgiler yer alır: Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in vefatı üzerine orada bulunan insanlara, Allah adına yemin ederek onun tüm dinlere üstün gelmedikçe vefat etmeyeceğini, bilakis Hz. Musa gibi Rabbinin katına çıktığını, Hz. Musa'nın mikattan dönüşü gibi tekrar döneceğini ve Hz. Peygamber'in kendisinin öldüğünü iddia edenlerin ellerini ve ayaklarını keseceğini söyler. O sırada Hz. Ebû Bekir gelir ve Hz. Ömer'e sakin olması telkininde bulunur. Ancak Hz. Ömer'in kendisine kulak vermediğini görünce Hz. Ebû Bekir ayağa kalkıp Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salattan sonra şöyle der: "Ey insanlar! Kim Muhammed'e tapıyor idiye şüphesiz o vefat etmiştir. Ama her kim ki Allah'a ibadet ediyor idiye kuşkusuz ki Allah diridir, ölmez. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Sen de öleceksin onlar da ölecektir."⁵¹ Bu sözler üzerine Hz. Ömer dediklerinden vazgeçer."⁵²

Müellif bu rivayeti aktardıktan sonra Hz. Ömer'in bu tavrının İslam'daki ilk ihtilaf olduğunu ve onun, Kur'an'ı bilmediğini iddia eder. Ayrıca müellife göre o, Hz. Peygamber için gaybet nitelemesinde bulunmuş dolayısıyla da yakinî bir imandan ne derece uzak olduğunu göstermiştir.⁵³

Allame Hillî (ö. 726/1325) ve Tüsterî (ö. 1019/1610) ise olayı ele alırken Hz. Ömer'in Kur'an'ı bilmediği, onu ezberlemediği ve ayetleri hakkında düşünmediğini dile getirmişler, dolayısıyla da imam/halife olamayacağını ifade etmişlerdir.⁵⁴

Ayrıca Tüsterî, Hz. Ömer'in böyle bir tavır sergilemesini, münafıkların idareyi ele geçirmelerini engellemek, insanların ihtilafa düşmesine mani olmak veya Hz. Peygamber'e aşırı sevgisinin sonucu şeklinde değerlendirenlere karşı "Eğer gerçekten Hz. Peygamber'e sevgisi bu derece büyük olsaydı, niçin Ebu Bekir'e biat almak için Hz. Peygamber'in

⁵⁰ Belâzurî, *Ensâb*, I, 568.

⁵¹ Zümer, 30/39.

⁵² Şeyh Müfid, Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Numan el-Ukberî, *el-Fusûlu'l-Muhtâra*, Dâru'l-Müfid, Beyrut 1993, s. 240-241.

⁵³ Şeyh Müfid, *el-Fusûl*, s. 240-242.

⁵⁴ Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, s. 512; Hillî, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *Nehcü'l-Hak ve Keşfü's-Sıdk*, Dâru'l-Hicret, Kum 1421, s. 276-277; Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, s. 238-239. Ayrıca son dönem müelliflerden Huî de bu konuya değinmiştir. Mir Habibullah b. Seyyid Muhammed el-Hûi, *Minhacu'l-Beraa Şerhu Nehci'l-Belağa*, I-XXI, byy., trz., XV, 109.

teçhiz, tekfin ve namazını terketti? Eğer Hz. Ömer'in, münafıkları korkutmak için böyle davrandığı iddia edilirse bu da geçersizdir. Çünkü münafıklar küçük bir gruptu, sayıları Müslümanlar arasına fitne sokacak kadar kalabalık değildi. Ancak Şîa'nın münafık addettiği sahâbîler de buna eklenirse bu doğru olur ki bu fitne gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber'in soyundan gelecek Mehdi'ye kadar da devam edecektir.” eleştirisinde bulunur.⁵⁵

Meclisî (ö. 1111/1698) ise Hz. Ömer'in, şiddet ve tehdit ile Hz. Peygamber'in vefatını inkâr etmesinin, onun vefat haberini muallakta bırakıp hilafet konusunda gizli antlaşma yapan kişileri bir araya getirmeyi amaçladığını savunmaktadır.⁵⁶

Çağdaş müelliflerden Muhammed Taki et-Tüsterî ise, Hz. Ömer'in bu davranışının, o esnada orada bulunmayan Hz. Ebu Bekir'in ona yetişmesi ve Sakîfe işini düzene sokması için zaman kazandırma amacı taşıdığını ifade etmekte;⁵⁷ Abdülbaki Gölpınarlı ise, Hz. Ömer'in bu hareketinin “sun'î ve belki de kasdî” olduğu tahmininde bulunmaktadır.⁵⁸ Mustafavî'ye göre de, Hz. Ömer'in bu konuda bilgisiz ve habersiz olmasına hükmetmek çok uzak bir ihtimaldir.⁵⁹

Yukarıdaki rivayet ve değerlendirmelerden anlaşıldığına göre Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefat haberi karşısında böyle bir tavır sergilemesi öncelikle bilinçli bir davranıştır. O, böyle davranmakla hilafet konusunda zaman kazanmayı amaçlamış, kendilerinin dışındakilerin idareyi ele geçirmelerini engellemek istemiştir. Öte yandan Şîi müelliflere göre bu olay Hz. Ömer'in Kur'an bilgisinin çok az olduğunun da göstergesidir. Dolayısıyla Şîa kaynakları tarafından onun hilafeti de sorgulanmıştır. Ayrıca bu olay onlardan bir kısmına göre İslam'da ilk ihtilaf olmuştur.

Hz. Peygamber'in vefatı ile ilgili, Şîi müelliflerin naklettiklerinden farklı bir kaç rivayeti Sünnî kaynaklardan zikredeceğiz.

Hz. Aişe şöyle bir müşahedesini anlatır: Hz. Peygamber öldüğü sırada, Ömer ile Muğire b. Şube gelip içeri girmek için izin istediler. Ben de girmelerine izin verdim. Ömer, Hz. Peygamber'e bakıp, “Vay be, Allah'ın Elçisi ne kadar da şiddetli bayılmış” dedi. Sonra ikisi kalkıp çıkmak istediler. Kapıya yaklaştıklarında Muğire, “Ey Ömer, Allah'ın Elçisi ölmüş” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Yalan söylüyorsun. Sen fitneci bir adamsın. Allah,

⁵⁵ Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, s. 239.

⁵⁶ Meclisî, *Bihâr*, XXVIII, 179 (1 nolu dn.).

⁵⁷ Muhammed Taki et-Tüsterî, *Behcu's-Sibağa Şerhu Nehci'l-Belağa*, I-XI, byy., trz., IV, 10.

⁵⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Târih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Derin Yayınları, İstanbul 2011, s. 53-55. Ayrıca bkz. Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, s. 32-33.

⁵⁹ Mustafavî, s. 142.

münafıkları tamamen yok etmedikçe Allah'ın Elçisi ölmeyecektir.” dedi.⁶⁰ İbn Kesîr'e göre, Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in öldüğünü anlamamış olduğundan, Hz. Ömer'in, onu ürkütmek istemeyip Hz. Peygamber'in bayıldığını söylemiş olması muhtemeldir. Hz. Muğire ise, doğruyu söyleyince, Hz. Aişe'yi ürkütmüş ve bundan dolayı Hz. Ömer ona sert bir şekilde tepki göstermiştir.⁶¹

Bir diğer rivayette ise, Hz. Peygamber'in ölüp ölmediği konusunda diyaloga girenler Hz. Ömer ile Hz. Ebu Bekir'dir. Bu diyalog çerçevesinde Hz. Ömer Hz. Peygamber'in vefat haberi sonucu çok etkilenmiş, benzi sararmış ve “O ölmedi...” cümlelerini telaffuz etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir ona “Ey Ömer! Yoksa dininden kuşkun mu var? Yüce Allah'ın ‘*Ey Resûlüm! Muhakkak ki sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir!*’⁶² buyurduğunu işitmedin mi?” diye çıkışınca Hz. Ömer zikredilen ayetleri ilk kez o an duymuş gibi olduğunu belirterek, Hz. Ebu Bekir'i dinledikten sonra dizinin bağının çözüldüğünü, yere çöktüğünü ve Hz. Peygamber'in öldüğüne kanaat getirdiğini söylemiştir.⁶³

Kadı Abdülcebbar, Şîa'nın Hz. Ömer'in Kur'an ayetlerini ezbere bilmediği, Hz. Peygamber'in ölümünü inkâr ettiği iddiasının geçersiz olduğunu, hafız olmamasının da Hz. Ömer'in faziletine hiçbir zarar vermeyeceğini ve Kur'an'ın bir hükmünü unutmuş olmanın da kişinin Kur'an'ı ezbere bilmediği anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Çünkü böyle bir durumda Kur'an'ı ezberlemek sadece hükümlerini bilenler için geçerli olurdu ki bu da imkânsızdır. Ayrıca Kadı Abdülcebbar, “Eğer Muhammed ölür veya öldürülürse...”⁶⁴ ayetini Hz. Ömer'in bütünüyle inkâr etmediğini sadece daha geç bir vakitte gerçekleşmesi beklentisi içinde olduğunu da söylemektedir.⁶⁵

Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in vefatı ile ilgili tavrını İslam'ın ilk ihtilafı olarak görmek yanlış olur. Çünkü Hz. Ömer'in tavrı şahsî bir tavırdan öteye geçmemiştir. Ancak hilafet konusundaki ihtilaf günümüze kadar tartışmaları devam etmiş ve henüz de çözümlenememiş bir tartışmadır.⁶⁶

Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in vefat olayı karşısında tavrının kasıtlı olduğu, Ehl-i Beyt'e yapılacak bir biati engellemeye yönelik zaman kazanma amacı taşıdığı, irtidat

⁶⁰ İbn Sa'd, II, 205; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 211.

⁶¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 211.

⁶² Zümer, 39/30.

⁶³ İbn Sa'd, II, 205-206; Belâzurî, *Ensâb*, I, 566.

⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/144.

⁶⁵ İbn Ebi'l-Hadîd, Ebu Hamid İzzüddin Abdülhamid b. Hibetullah el-Medâinî, *Şerhu Nehci'l-Belağa*, Dâru'l-Cîl, I-XXII, Beyrut 1996, II, 42.

⁶⁶ Fırlalı, *İmamiye Şiası*, s. 31.

hareketlerinden korkarak yapıldığı veya daha önceden yapılmış olan bir anlaşmanın yürürlüğe konması için Hz. Ebu Bekir'e süre tanımak amacıyla yapıldığı iddialarına gelince Zorlu'ya göre burada Hz. Ömer'in tavrının iki yönünün bulunması muhtemeldir. Birincisi duygusal, ikincisi siyasî.⁶⁷ Öncelikle Hz. Ömer canından çok sevdiği bir insanı kaybetmenin verdiği üzüntüyle böyle davranmış olabilir.⁶⁸ İkinci olarak, Hz. Ömer'in ridde olaylarını engellemek ve idari bir boşluk meydana geldiği izlenimini uyandırmamak için böyle bir davranış sergilemesi muhtemeldir. Aslında bir yönüyle o günün şartlarında takdire şayan bir siyasî tavidir da. Çünkü Hz. Peygamber'in vefatına yakın ridde olayları ortaya çıkmıştır. Bu olayların, onun vefatıyla artma eğilimi göstermesi mümkündür. Bu durumun önüne set çekmek için böyle bir tedbire yönelmiş olması da ihtimal dahilindedir.⁶⁹ Yani Hz. Ömer, yönetimde bir boşluk oluşmaması adına zaman kazanmak için bu tavrı sergilemiş olabilir.⁷⁰ Aslında bize göre de Hz. Ömer'in tavrının siyasî yönü ağır basmaktadır. Olayın öncesi ve sonrasında gerçekleşen meselelerle konuyu ele aldığımızda resmin daha netleşeceği düşüncesindeyiz. Hz. Ömer'in Kırtas Olayı'nda soğukkanlı ve bir o kadar da makul davrandığını bir önceki bölümde rivayetlerden müşahede etmiştik. İleride gelecek olan Sakîfe Gölgeği'ndeki tavrı da onun toplumu iyi tanıyan, nabzını iyi tutan biri olduğunu gösterecektir. Dolayısıyla birbiri ile bağlantılı olayların bir diğer halkası olan Hz. Peygamber'in vefatı meselesinde tamamen ne dediğini bilmeyen, sağa-sola tehditler savuran bir Hz. Ömer tasavvuru bize göre çok da tutarlı görünmemektedir. Dolayısıyla onun bu olayda bilinçli bir pozisyon almış olmasının fitne hareketlerini engellemek açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Şunu da belirtmeliyiz ki, Ehl-i Beyt'in idareyi ele almasını engellemek için Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer arasında bir anlaşma olduğu ve Hz. Ömer'in zaman kazanmak adına böyle davrandığını söylemek ön yargılarla olayı değerlendirmek olur. Zaten temel İslam tarihi kaynaklarında bu düşüncüyü destekleyen bir rivayet veya değerlendirme de mevcut değildir.

Sünnî kaynaklarda ise, herkesin telaş veya şaşkınlık içinde olduğu bir anda meseleye en sakin yaklaşan kişinin Hz. Ebu Bekir olduğu imajının verilmesi, Hz. Ebu Bekir'in

⁶⁷ Zorlu, s. 66.

⁶⁸ Zorlu, s. 66; İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012, s. 81-82.

⁶⁹ Zorlu, s. 66.

⁷⁰ Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu*, s. 57.

hilafete en layık kişi olduğu izlenimini vermektedir. Bu da tarih boyunca devam eden mezhep mücadelelerinin bir sonucu olma ihtimalini içinde barındırmaktadır.⁷¹

3. Sakife Meselesi

Sakîfe, “gölgelik, çardak” anlamlarına gelir.⁷² İslam tarihinde Sakîfetu Benî Saide şeklinde meşhur olan Benî Saide Gölgeliği, Ensar ve Muhacir’in bir araya gelerek Hz. Peygamber’den sonra din ve dünya işlerinin idaresini kimin yapacağını görüştükleri yerin adı olarak bilinir.⁷³

Şîa dışındaki kaynaklarda Sakîfe meselesi genel hatlarıyla şöyle nakledilir: Hz. Peygamber’in vefatının ardından Ensar, Benî Saide Sakîfe’inde toplanarak Hz. Peygamber tarafından kurulan devletin ondan sonra kimin tarafından idare edileceğini görüşmeye başlar. Bunu duyan muhacirlerin önemli isimleri Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde toplantının yapıldığı yere giderek “İmam’ın Kureyş’ten olması” gerektiği, aksi takdirde Arapların onların tebaası olmayı kabul etmeyeceğini dile getirirler. Ensar’ın birden fazla halife önerisine ise başta Hz. Ömer olmak üzere Sakîfe’ye gelenler karşı çıkarlar. Bunun üzerine ortamı yumuşatan Hz. Ebu Bekir, eğer kabul ederlerse Hz. Ömer veya Ebu Ubeyde’den birine biat edeceğini söyler. Ancak Hz. Ömer, bu işe Hz. Ebu Bekir’in daha ehil olduğunu ve Hz. Peygamber’in namaz kıldırması için öne aldığı bir insanı geri çekmenin uygun olmayacağını ifade ederek Hz. Ebu Bekir’e biat eder.⁷⁴

Şîi kaynaklarda Sakîfe olayı geniş bir şekilde yer almaktadır. Biz bu olayı içeren veya onunla ilintili olan rivayetleri Hz. Ömer bağlamında ele almaya çalışacağız.

En eski Şîi müelliflerden de sayılan Süleym b. Kays (ö. 76/695) Sakîfe olayını biri Berâ b. Azib, diğeri Selmân-ı Fârisî olmak üzere iki ayrı kanaldan nakletmektedir.

Bera b. Azib kanalıyla gelen rivayete göre Ensarın Sakîfe’de toplandığı haberi Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’e ulaştınca Ebu Ubeyde ve Muğire b. Şube’yi de yanlarına alıp Hz. Abbas’a giderler. Bundaki amaçları Hz. Abbas ve nesline hilafet hususunda bir pay verip Hz. Ali’nin önünün kesmektir. Ancak Hz. Abbas, kendilerinin Hz. Peygamber’e daha

⁷¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 414-415.

⁷² İbn Manzûr, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Mearif, I-VI, Kahire, trz., III, 2040.

⁷³ Mehmet Azimli, *Halifelik Târîhine Giriş*, Öykü Yayınları, İstanbul 2005, s. 68-69. “Sakife” ile ilgili genel bilgi için bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Sakifetü Beni Saide”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 11-12.

⁷⁴ Belâzurî, *Ensâb*, I, 479 vd.; Taberî, *Târîh*, II, 236 vd.; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 187. Ayrıca konuyla ilgili olarak bkz. Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, s. 68 vd.; Zorlu, s. 79 vd.

yakın olduklarını dolayısıyla da hilafetin, Haşimoğullarının hakkı olduğunu söyleyerek onları boş çevirir.⁷⁵ Selman-ı Farisî kanalıyla gelen rivayette ise Ensar'ın Sakife'de toplanırken Hz. Ali'yi savundukları, buna karşılık Hz. Ömer ve beraberindekilerin Hz. Ebu Bekir'i hilafete getirdikleri belirtilir. Rivayetin devamında ise Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye, Hz. Ebu Bekir'e ilk biat eden kişinin İblis olduğunu haber verdiği iddia edilir.⁷⁶ Cevherî (ö. 323/934) ise, Süleym b. Kays'ın aksine Ensarın, Sa'd b. Ubade'nin etrafında toplandığını nakleder.⁷⁷ Bunun yanında müellif, Hz. Ebu Bekir'e ilk biat eden kişinin Beşir b. Sa'd olduğunu,⁷⁸ Hz. Ömer'in ise, Hz. Ebu Bekir'in önünde koşarak insanları ona biat etmeye teşvik ettiğini aktarır.⁷⁹ İbn Tâvûs (ö. 664/1265) ise, *et-Tarâif* isimli kitabında, Hz. Ömer'in tek başına Hz. Ebu Bekir'i hilafete getirdiğini iddia eder,⁸⁰ *Keşfu'l-Mehacce* adlı eserinde de Hz. Ebu Bekir'e ilk biat eden kişinin Hz. Ömer olduğunu ifade eder.⁸¹ Ayyâşî (ö. 320/932), insanlar Sakife'de Hz. Ebu Bekir'e biat ederken Hz. Ömer'in, Hz. Ali'yi biat için çağırmasını ona teklif ettiğini bunun üzerine de Kunfuz'un gönderildiğini aktarır.⁸² Cevherî (ö. 323/934) ise Hz. Ömer'in bizzat Hz. Ali'nin evine giderek onu biate çağırıldığını; aksi takdirde evi yakmakla tehdit ettiğini belirtir.⁸³ Husaybî (ö. 334/945),⁸⁴ Mesudî (ö. 346/957)⁸⁵ ve Şeyh Müfid (ö. 413/1022)⁸⁶ eserlerinde Sakife meselesine değinirler; ancak Hz. Ömer'in orada müdahil olduğuna dair bilgi vermezler. Şerif Murtazâ (ö. 436/1045)'nın, Taberî'den Ebu Mihnef kanalıyla naklettiği rivayette Hz. Ömer gah ne dediğini iyi bilen ve toplumun yapısından anlayan, gah ise öfkesine hakim olamayan biri görünümündedir.⁸⁷

Ebu Mansûr et-Tabersî (ö. 620/1223)'nin konuyla ilgili aktardığı rivayette Hz. Ömer'in şahsı ve nesebi hakkında orada bulunan sahabîlerin ağzından, kınayıcı ve tahkir

⁷⁵ Süleym b. Kays, s. 140-142.

⁷⁶ Süleym b. Kays, s. 143-147.

⁷⁷ Ebu Bekir Ahmed b. Abdülaziz el-Cevherî, *es-Sakife ve Fedek*, Beyrut 1993, s. 48-53.

⁷⁸ Cevherî, *es-Sakife ve Fedek*, s. 51.

⁷⁹ Cevherî, *es-Sakife ve Fedek*, s. 52.

⁸⁰ Ebu'l-Kasım Radiyuddin Ali b. Musa b. Cafer b. Tâvûs el-Hillî, *et-Tarâif fi Marifeti Mezahibi't-Tavaif*, Matbaatu'l-Hiyâm, Kum 1399, s. 398-399.

⁸¹ Ebu'l-Kasım Radiyuddin Ali b. Musa b. Cafer b. Tâvûs el-Hillî, *Keşfu'l-Mehacce li Semereti'l-Mehacce*, el-Matbaatu'l-Haydariyye, Necef 1950, s. 76-77.

⁸² Muhammed b. Mesud el-Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, el-Mektebetu'l-İlmiyyetu'l-İslamiyye, Tahran, trz., II, 66.

⁸³ Cevherî, *es-Sakife ve Fedek*, s. 53.

⁸⁴ Ebu Abdillah el-Hüseyn b. Hamdan el-Husaybî, *el-Hidâyetü'l-Kübra*, Müessesetu'l-Belağ, Beyrut 1991, s. 139-140.

⁸⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mesudî, *İsbâtu'l-Vasıyye li'l-İmâm Ali b. Ebi Talib*, Dâru'l-Adva, Beyrut 1988, s. 153-155. Pek çok müellif onu Şîî olarak kabul eder. Geniş bilgi için bkz. Casim Avci, "Mesudî, Ali b. Hüseyin", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 353-354.

⁸⁶ Şeyh Müfid, *el-Fusûl*, s. 287-288.

⁸⁷ Şerif Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, Müessesetu's-Sadık, I-IV, Tahran 1987, III, 191-192.

edici çeşitli sözler sadır olması dikkat çekmektedir. Örneğin Hubab b. Münzir onu “cahil”likle suçlarken Kays b. Sa’d, onun sakalından tutarak meydan okuyabilmektedir. Bunun yanında gerek Kays, gerekse de babası Sa’d b. Ubade, Hz. Ömer’in veled-i zina olduğuna göndermede bulunmak amacıyla ona karşı “Suhâk’ın oğlu” ifadesini kullanmaktadırlar.⁸⁸

Beyâdî (ö. 877/1472)’nin naklettiği bir rivayette Hz. Ali; Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in Sakîfe Günü hile ve zorbalıkla hilafeti ele geçirdiklerini ifade etmiştir.⁸⁹ Çağdaş müelliflerden Gıfarî’ye göre, halife icma ile seçilmemiş; sahabenin ileri gelenleri Hz. Ali ile birlikte Hz. Peygamber’in teçhiz ve tekfini ile meşgulken Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer tarafından aday gösterilip hilafete seçilmiştir.⁹⁰ Ticanî de Hz. Ömer’in, Sakîfe’nin kahramanı (!) ve Hz. Ebu Bekir’e biatı kesinleştiren kişi olduğunu ifade eder.⁹¹ Muhammed Hasan el-Muzaffer de Hz. Ebu Bekir’in hilafetinin Hz. Ömer’in biatıyla meydana geldiğini iddia eder.⁹² Ali Şeriatî ise Sakîfe’deki konumları itibariyle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in yer aldığı tarafı aristokrat sınıf; Hz. Ali ve taraftarlarını ise halk sınıfı, adalet isteyen sınıf ve mahrum sınıf olarak görmektedir.⁹³ Bu işin sonunda da liyakatsiz halife Hz. Ebu Bekir başa geçmiştir.⁹⁴ Ayrıca müellife göre, Sakîfe’de hakikat İslam’ı maslahat İslam’ına feda edilmiştir.⁹⁵

Şîî müellifler, Hz. Ömer’in Hz. Ebu Bekir’e biatten dolayı pişmanlık duyduğu ve onun hilafetini geçersiz saydığı yorumlarında bulunmuşlardır. Buna dayanak olarak da Fadl b. Şâzân (ö. 260/873) Hasan-ı Basrî kanalıyla şöyle bir rivayet aktarır: “Hasan-ı Basrî’ye Hz. Ömer’in, “Ebu Bekir’e biat, Allah’ın (Müslümanların birbirine muhalefeti)⁹⁶ şerrinden koruduğu bir anda olup biten bir şey (olay) idi. Her kim böyle bir muhalefete kalkışırsa onu öldürün” sözü sorulur. O da Hz. Ömer’in bu sözle kalbinde olan bir şeyi açığa vurmak istediği şeklinde yorumlar. Ayrıca müellif bu sözlerin, biatı zedeleyen ve kınayan sözler olduğunu da zikreder.⁹⁷ Taberî (ö. IV/X. yy), bu söze dayanarak Hz.

⁸⁸ Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî, *el-İhticâc*, Zevi’l-Kurba, I-II, Kum 1431, I, 87-89.

⁸⁹ Zeynüddin Ali b. Muhammed el-Beyâdî, *es-Sıratu’l-Müstakîm ila Müstehikki’t-Takdim*, el-Mektebetu’l-Mutazaviyye, I-III, byy., trz., III, 42-43.

⁹⁰ Abdürresul el-Gıfarî, *el-Kuleynî ve’l-Kaflî*, Müessesetu’n-Neşri’l-İslamî, Kum 1416, s. 362.

⁹¹ Muhammed Ticanî, *Fes’elû Ehle’z-Zikr*, el-Matbaatu Setara, Kum 1427, s. 91.

⁹² Muhammed Hasan el-Muzaffer, *Delailu’s-Sıdk li Nehci’l-Hak*, Müessesetu Âl-i Beyt, I-VI, Kum 1430, IV, 245, 263.

⁹³ Ali Şeriatî, *Şîa* (Çev. Hicabi Kırlangıç), Fecr Yayınları, Ankara 2012, 112-117.

⁹⁴ Şeriatî, *Şîa*, s. 164.

⁹⁵ Şeriatî, *Şîa*, s. 214.

⁹⁶ Burada, insanların kendisinden korunduğu şeyin “muhalefet” olduğunu yazdık. Zira Şîî müelliflerden Erdebilî (ö. 993/1572) de, böyle bir açıklama getirmiştir. Bkz. Muhakkik Ahmed el-Erdebilî, *Mecmeu’l-Faide*, Müessesetu’n-Neşri’l-İslamî, I-XIV, Kum 1404, III, 217.

⁹⁷ İbn Şâzân, *el-Îzâh*, s. 134, 516.

Ömer'in, Hz. Ebu Bekir'in hilafetini inkâr ettiğini,⁹⁸ Şeyh Sadûk (ö. 381/991) ise, Ebu Cafer kanalıyla naklettiği rivayette Hz. Ömer'in vefatı esnasında, Hz. Ebu Bekir'e biatından dolayı tevbe ettiğini iddia etmektedir.⁹⁹ Allame Hillî (ö. 726/1325), bu sözle Hz. Ebu Bekir'e biatın büyük bir hata olduğunun kabul edildiği ve Hz. Ebu Bekir için de açık bir yergi anlamı ifade ettiğini belirtir.¹⁰⁰ Müellif, *Minhâcu'l-Kerâme* adlı eserinde ise Hz. Ömer'e isnad edilen bu sözü, "Eğer Ebû Bekir'in imamlığı sahih olsaydı, aynı durumla gelen failin öldürülmesi hak olmazdı. Bu durumda Ömer kınanmayı hak eder. Şayet Ebu Bekir'in imamlığı batıl ise böyle bir durumda ikisi de kınanmayı hak eder." diyerek eleştirir.¹⁰¹

Muasır Şîî müelliflerden Mustafavî, "Eğer Hz. Ebu Bekir'in hilafeti meşru ise nasıl olur da bu şekilde yönetime geleceklere karşı savaş açar; değilse niçin Hz. Ebu Bekir'in yanında yer almıştır" diye Hz. Ömer'in tavrını sorgulamıştır.¹⁰² Hâcuî'ye göre ise bu söz Allah tarafından Hz. Ebu Bekir ve onunla beraber olanların hem dünyada hem de ukbada rezil olmaları için Hz. Ömer'e söylettirilmiştir.¹⁰³ Muhammed Bakır es-Sadr ise bu söze istinaden, Hz. Ömer'in; Hz. Ebu Bekir ve ashabının Sakîfe'deki konumunu bir fitne ve bozgunculuk olarak gördüğünü iddia etmektedir. Ayrıca müellife göre Sakîfe, fitnelerin annesidir. Zira hilafet, saltanata dönüşmüştür.¹⁰⁴

Yukarıdaki Şîî rivayetlerin çoğuna göre Sakîfe Meselesi'nde Hz. Ebu Bekir'e hem ilk biat eden hem de diğer insanların biat etmesine ön ayak olan kişi Hz. Ömer'dir. Rivayetlerde Hz. Ömer için çoğu zaman öfkeli, bazen toplumun yapısını iyi bilen bir insan imajı da çizildiği görülmüştür. Şîî kaynaklar Hz. Ömer'in, Hz. Ebu Bekir'e yapılan biat şeklinden hareketle söylediği "bir anlık bir vakıa" idi sözünden yola çıkarak onun, Hz. Ebu Bekir'in hilafetini kabul etmediğini özellikle vurgulamışlardır. Ayrıca sahabenin ağzından Hz. Ömer hakkında "Suhâk'ın oğlu" veya "İblis" ifadelerinin kullanılmış olması dikkatimizden kaçmamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatının ardından Hz. Ömer'in de katkıları ile Hz. Ebu Bekir, Müslümanların halifesi olarak seçilmiştir. Bu olay özelinde ilgili dönemde siyâsî konuların

⁹⁸ Muhammed b. Cerir b. Rüstem et-Taberî, *el-Müstersid fi İmamei Emiri'l-Müminin Ali b. Ebi Talib*, Müessesetu's-Sekafetu'l-İslamiyye, Tahran 1415, s. 225.

⁹⁹ Şeyh Sadûk, *el-Hisâl*, s. 171.

¹⁰⁰ Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, s. 508.

¹⁰¹ Allame Hillî, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar, *Minhâcu'l-Kerâme fi Marifeti'l-İmâme*, İntişaratu Tasua, Meşhed, trz., s. 99.

¹⁰² Mustafavî, s. 255.

¹⁰³ Hâcuî'den naklen Arı, *İlk Üç Halife*, s. 183.

¹⁰⁴ Muhammed Bakır es-Sadr, *Fedek fi't-Târîh*, byy., 1994, s. 143-144.

dinî bir zeminde tartışıldığına dair her hangi bir husus göze çarpmaz iken, Şîa tarafından bu mesele Hz. Ali'nin vasiliği anlayışının ihlali şeklinde düşünülmüştür.¹⁰⁵

Hz. Peygamber'in henüz defin işlemi gerçekleştirilmemişken, önceden hazırlıklı oldukları tahmin edilen¹⁰⁶ Ensâr'ın farklı bir faaliyet içinde olduğu açıktır. Onlar, Muhacirlere haber vermeden kendi aralarında bir seçim yaparak halifeyi belirleme çabası içerisine girmişlerdir. Zira onlar Medine'de kurulan devletin belki de kendilerine ait olduğu düşüncesindedirler.¹⁰⁷

Bundan haberdar olan Muhacirlerin önemli isimlerinden Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın olaya müdahil olmasıyla işin mecrası değişmiş ve işin sonunda Ensar, raiyyet durumuna gelmiştir.

Şîi kaynaklarda olayın oluş şekline anlaşıldığı kadarıyla imamet/hilafetin Hz. Ebu Bekir'e tevdi edilmesinde belirleyici olan Hz. Ömer'dir. Bu nedenle de Şîa daha ziyade Hz. Ebu Bekir'e değil; Hz. Ömer'e suçlamalarda bulunmuş ve ona yüklenmiştir. Zira işin Hz. Ali'ye aktarılmasının önündeki en büyük engel olarak onu görmüşlerdir.

Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ebu Ubeyde'yi yanına alarak Sakîfe'ye gitmesi ve orada bunların gayreti ile Hz. Ebu Bekir'e biat edilmesi, daha sonra Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i yerine halife olarak bırakması, Hz. Ömer'in de vefat ederken, "Ebu Ubeyde olsaydı halife tayin ederdim." demesi, Şîa ve bazı kesimler tarafından bu üçlünün hilafeti aralarında sıra ile bölüşme konusunda anlaştıkları iddialarının ortaya atılmasına ve "Bu olay üçlünün önceden kararlaştırdığı bir olaydır." şeklinde değerlendirmelerine sebep olmuştur.¹⁰⁸

Ancak bu iddianın gerçeği yansıtmadığı kanaatindeyiz. Bunun en önemli delili, Hz. Ömer vefat etmeden önce "Ebu Ubeyde veya Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim olsaydı onu halife gösterirdim"¹⁰⁹ demesidir. Bunun yanı sıra eğer düşünüldüğü gibi üçlü bir anlaşma olsaydı o dönemde hilafeti isteyen kimseler bunu açıkça onlara karşı ifade ederler.¹¹⁰ Unutulmamalıdır ki Sakîfe'de hilafet işinin kendilerinde kalmasını isteyen üç grup vardı:

- I. İslamiyet'i ilk kabul eden kimselerin oluşturduğu Muhacirler,
- II. İslam Dini'ne sığınak olan Ensar,

¹⁰⁵ Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu*, s. 58.

¹⁰⁶ Zorlu, s. 83.

¹⁰⁷ Zorlu, s. 80.

¹⁰⁸ Geniş bilgi için bkz. Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi* (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 199; Azimli, *Hz. Ebu Bekir*, s. 62 vd.

¹⁰⁹ Belâzurî, X, 421; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 440.

¹¹⁰ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1: Hz. Ebu Bekir*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 63.

III. Hz. Ali'nin bu görevi hak ettiğini savunan Haşimoğulları.¹¹¹

2. ve 3. Maddede yer alan kimseler hiçbir zaman böyle bir komplo ve tertipten söz etmemiş ve hilafet işine de bu gerekçeyle karşı çıkmamışlardır.

Hz. Ömer'in, tek başına Hz. Ebu Bekir'i hilafete getirdiği rivayetinin tarihî gerçeklikle bağdaştığını düşünmüyoruz. Hz. Ebu Bekir'e ilk biat eden kişinin Hz. Ömer olması temel eserlere göre doğrudur.¹¹² Ancak Hz. Ebu Bekir'e yapılan genel biatı görmezden gelerek böyle bir tezi savunmak ön yargılı olmak demektir. Çünkü Hz. Ebu Bekir'e yapılan biat istişareye dayalı idi. Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde'yi öne alması, bu işe çok da talip olmadığını göstermektedir.

Şîh müelliflerin çok sık bir şekilde eleştirdikleri Hz. Ömer'in, "Ebu Bekir'in seçimi oldu-bittiye gelen bir şeydi" ifadesinin Sünnî kaynaklarda da geçtiğini söyleyebiliriz. Ancak konuyu bağlamından, cümleyi de siyakından koparırsak yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Bu yüzden biz de önce Sünnî kaynaklarda geçtiği haliyle rivayetleri, ardından da hadis şarihlerinin konuya bakışını ele alacağız.

İbn Abbas'tan nakledilen rivayet şöyledir: Hz. Ömer, vefatından önceki son haccını ifa ederken adamın biri gelerek kendisine "Ey Müminlerin Emîri, bir adam görsen ki sana: "Keşke Ömer ölmüş olsa da falancaya¹¹³ biat etsem. Vallahi, Ebu Bekir'in biatı çabucak oldu-bittiye gelen bir şey idi" dese ne dersin?" der. Bunun üzerine Hz. Ömer, Medine'ye dönüşünde minbere çıkarak çeşitli hususlardan bahsettikten sonra şöyle devam eder: "Sizden birinin şöyle dediği bana ulaştı: "Ömer ölünce, falancaya biat edeceğim." Sakın ha! Hiç kimseyi, "Hz. Ebu Bekir'in seçimi de oldu bittiye geldi." gibi sözler aldatmasın. Haberinizi olsun, -evet onun seçimi çabuk olmuştur bu doğru- ancak, Allah şerlerden korumuştur. Sizden hiç kimseye, Hz. Ebu Bekir'e yapıldığı şekilde boyunlar koparcasına baş uzatılmaz. Öyle ise, Müslümanların istişâre ve teyidi tahakkuk etmeksizin kim bir başkasına biat ederse bilsin ki, ne biat edene, ne de edilene itibar edilecektir. Böyle bir biat akdi, edeni de edileni de ölüme maruz bırakacaktır."¹¹⁴

¹¹¹ Hitti, s. 198-199; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasî, İtikadî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi* (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Abdülkadir Şener), Hisar Yayınevi, İstanbul, trz., s. 31.

¹¹² İbn Sa'd, II, 206; Buhârî, Fedailü Ashabi'n-Nebi, 5 (Hadis No: 3668); Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud b. Muhammed, *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslamî, I-XV, Dımaşk 1983, X, 79.

¹¹³ Bazı rivayetlerde Talha b. Ubeydillah olarak geçer. Bezzar, Ahmed b. Amr b. Abdilhalık b. Hallâd, *Müsnedü'l-Bezzâr (el-Bahru'z-Zehhar)*, Mektebetü'l-Ulûm, I-XVIII, Medine 2009, I, 409-410.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I 451-452; Buhârî, el-Hudûd, 31; Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n-Nübela*, Müessesetu'r-Risale, I-XXV, Beyrut 1985, III, 21 vd. Geniş bilgi için bkz. İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, XVII, İstanbul, trz., V, 439-440.

Rivayeti ele alan şarihlerden bir kısmı tarafından Hz. Ömer'in bu sözünün Hz. Ebu Bekir'e biat etmekten pişmanlık duyduğu anlamına gelmediği, Hz. Ömer'in fitneye fırsat vermemek için hemen biat ettiği belirtilmiştir. Hz. Ebu Bekir'e bu olumsuz durumun yayılması ve bu konuma uygun olmayan insanların bunu isteme endişesiyle hemen biat edilmiştir.¹¹⁵ Ayrıca Hz. Ömer'in bu söz ile itaatin zannedildiği gibi kolay bir iş olmadığını, insanların Hz. Ebu Bekir'e gösterdiği müsamahayı göstermeyeceğini ifade ettiği açıktır. Bununla beraber o, böyle bir niyeti olana gözdağı vererek bu amaçlarının da sonuçsuz kalacağı, dahası ağır bir dünyevî akıbet ile karşılaşacağı uyarısında bulunmuştur. Aynı zamanda bu söz, aslında Şîa'nın sık sık dile getirdiği ve Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebu Ubeyde'nin daha önceden bu işi planladıkları iddialarını da çürütmektedir. Çünkü bu olay plansız ve beklenmedik bir anda meydana gelmişti. Sakîfe'ye gelen Hz. Ebu Bekir ve beraberindekiler için böyle biteceğini ummuyorlardı.¹¹⁶

Şîa'nın çokça eleştirdiği Hz. Ömer'in hemen biat etmesi ile ilgili olarak ise, çağdaş müelliflerden Sallâbî şöyle demektedir: O, Müslümanların dağınıklığa düşmelerinden, fitne ateşinin alevlenmesinden endişe ettiği için hemen Hz. Ebu Bekir'e biat etti ve kargaşayı bertaraf etti. İnsanları bu konuda cesaretlendirdi. Böyle yapmasa Müslümanların başına büyük bir fitne ve musibet gelmesi kuvvetle muhtemeldi.¹¹⁷

4. Üsâme Ordusu

Hız. Peygamber, hicretin 11. yılının Safer ayında Suriye tarafına bir sefer düzenleme kararı aldı ve ordunun başına Üsâme b. Zeyd'i getirdi. Bazı sahâbîler Üsâme'nin genç ve tecrübesiz olmasını eleştirince Hz. Peygamber mescide gelerek eleştirilere cevap verdi.¹¹⁸ Ardından Hz. Üsâme ve ordusu hareket etmek için hazırlanırken Ümmü Eymen bir elçi vasıtasıyla Hz. Peygamber'in durumunun ağır olduğunu Üsâme'ye haber verdi. Üsâme, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde, Hz. Peygamber'in yanına geldikleri sırada onun vefat ettiğini gördüler.¹¹⁹

¹¹⁵ İbn Battal, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, I-X, Riyad 2003, VIII, 457-459; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *Keşfü'l-Müşkil min Hadisi's-Sahihayn*, Dâru'l-Vatan, I-IV, Riyad, trz., I, 65-66; Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr Kastallânî, *İrşâdu's-Sarî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emiriye, I-X, Mısır 1323, X, 22.

¹¹⁶ Murat Sarıçık, *Hız. Ali İlk Üç Halife İle Kavgalı mıydı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, s. 214.

¹¹⁷ Sallâbî, *Hız. Ömer*, s. 90.

¹¹⁸ Muhammed b. Ömer b. el-Vakîdî, *Kitabu'l-Meğâzî*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 2006, s. 733-734; Ebu Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikr, I-IV, Beyrut 2002, IV, 232-233; Taberî, *Târîh*, II, 224-225.

¹¹⁹ İbn Sa'd, II, 146.

Bu olay, Şîî müellifler tarafından Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in imamet/hilafeti bağlamında ele alınır ve bu isimlerin görevli olmalarına rağmen orduya katılmadıkları iddia edilir.

Konuyla ilgili Şîî müelliflerden Süleym b. Kays (ö. 76/695) bu konuyu Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'e isyanları kapsamında değerlendirir ve o ikisini, Üsame b. Zeyd'in komutanlığını kabul etmelerine rağmen ordusuna katılmamakla eleştirir.¹²⁰ Fadl b. Şâzân (ö. 260/873); Hz. Peygamber tarafından Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in de bu orduda görevlendirildiklerini, ancak bu vazifeyi yerine getirmedikleri için Üsame'nin onlara tepki gösterdiğini kaydeder.¹²¹ Şîî olmakla itham edilen¹²² Yakubî (ö. 284/897) ise, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Üsame ordusunda yer aldıklarını belirtir.¹²³ Taberî (ö. IV/X. yy) ise Üsame'nin ordu komutanı seçilmesinden dolayı rahatsızlık duyanların şikâyetini Hz. Peygamber'e ileten kişinin Hz. Ömer olduğunu söyler.¹²⁴ Ebu Hanife Numan el-Mağribî (ö. 363/974) ise, Üsame'nin hem Hz. Ebu Bekir hem de Hz. Ömer'in bulunduğu orduya komutan atanmasından dolayı onlardan daha üstün olduğunu¹²⁵ ve o ikisinin ordudan geri kalmaları dolayısıyla da Hz. Peygamber'in lanetine müstehak olduklarını dile getirmiştir.¹²⁶ Allame Hillî (ö. 726/1325) de ordudan geriye kalanların lanetlendiklerine dair rivayet nakletmiştir.¹²⁷

Şeyh Sadûk (ö. 381/991), Hz. Ömer'in vefat ederken üç şeyden ötürü Allah'a tevbe ettiğini, bunlardan birinin de “Üsame ordusuna katılmaması” olduğunu belirtir.¹²⁸ Şeyh Müfîd (ö. 413/1022), Tabersî (ö. 548/1153) ve Ravendi (ö. 573/1177) Hz. Peygamber'in Medine'deki tüm Müslümanların Üsame ordusuna katılmasını istemesinin altında yatan gerekçenin, vefatının ardından muhaliflerin, yönetimi ele geçirmelerini engellemek ve yerine bırakmak istediği Hz. Ali'nin önünü açmak olduğunu iddia eder. Ayrıca Şeyh Müfid, Hz. Peygamber'in tüm ısrarlarına rağmen Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in sefere

¹²⁰ Süleym b. Kays, s. 233.

¹²¹ İbn Şâzân, *el-İzâh*, s. 361.

¹²² Murat Ağarı, “Ya'kûbî”, İstanbul 2013, XLIII, 287.

¹²³ Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer el-Yakubî, *Târihu'l-Yakubî*, Daru Sadır, I-II, Beyrut 2010, II, 113.

¹²⁴ Taberî, *el-Müsterşid*, s. 111-113.

¹²⁵ Ebu Hanife Numan b. Muhammed et-Temîmî el-Mağribî, *Deâimu'l-İslâm ve Zikru'l-Helâl ve'l-Haram*, Dâru'l-Mearif, I-II, Kahire 1963, I, 41.

¹²⁶ Mağribî, *Deâimu'l-İslâm*, I, 41; .

¹²⁷ Hillî, *Nehcü'l-Hak*, s. 263.

¹²⁸ Şeyh Saduk, *el-Hisal*, s. 171.

katılmadığını belirtir.¹²⁹ Şerif Murtazâ (ö. 436/1045), Üsame'nin orduda komutan olması nedeniyle fazilet bakımından Hz. Ömer'den üstün olduğunu söyler.¹³⁰

Sedâbâdî (ö. V/XI. yy)'ye göre, Hz. Ebu Bekir Sakîfe'de kendisine biatin ardından Üsame'ye bir mektup yazarak Hz. Ömer'in Medine'ye geri gönderilmesini istemiş, Üsame ise ona cevaben yazdığı yazıda, henüz kendisi izin vermeden Hz. Ömer'in kendi inisiyatifi ile izin aldığını belirtmiştir. Öte yandan Üsame; Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i nifak ve Hz. Peygamber'in emrine karşı gelmek ile suçlamıştır.¹³¹

Ebu Mansûr et-Tabersî (ö. 620/1223), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in ordunun ilk kafilesinde yer almadıklarını, ancak Hz. Peygamber'in geride kalanların hareket etmesi yönündeki ikinci emriyle orduya katıldıklarını belirtir. Ancak iki gün sonra Hz. Peygamber vefat edince Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde'nin geri dönerek Ensar'ın toplandığı Sakîfe'ye geldikleri rivayet edilir.¹³²

İbn Tâvûs (ö. 664/1265) da Hz. Peygamber'in her emrinin vahiy ile olduğu tezinden yola çıkarak Hz. Ömer'in Üsame ordusundan geri kalmakla hem vahye hem de Hz. Peygamber'e muhalif davrandığını iddia eder.¹³³

Allame Hillî (ö. 726/1325) de Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı Medine'den uzaklaştırmak ve hilafet/imamet davasına kalkışmalarını engellemek için orduya dahil ettiğini,¹³⁴ dahası Üsame'nin onlardan üstün olduğunu iddia eder.¹³⁵ Ayrıca müellif, Hz. Ömer'in orduya katılmasını Hz. Ebu Bekir'in engellediğini savunur.¹³⁶ Ancak Mâhûzî (ö. 1121 /1708) ise Hz. Ebu Bekir'in orduya katılmasını Hz. Ömer'in engellediğini belirtir.¹³⁷ Tüsterî (ö. 1019/1610), ilk üç halifenin, Hz. Peygamber'den sonra onun yerine Hz. Ali'nin idareye geçeceğini bildiklerini, bu nedenle de orduya katılmadıklarını, ordudan geri kalmaları dolayısıyla Hz. Peygamber'in lanetine

¹²⁹ Müfid, *el-İrşâd*, 91-93; Ebu Ali Eminüddin el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî, *I'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hüdâ*, Müessesetu Âl-i'l-Beyt, I-II, Kum 1417, I, 263-265; Kutbuddin er-Ravendî, *Kasasu'l-Enbiya*, Mecmau'l-Buhusi'l-İslamiyye, Meşhed 1409, s. 357-360.

¹³⁰ Murtazâ, *eş-Şâfi*, IV, 152.

¹³¹ Abdullah b. Abdillâh es-Sedâbâdî, *el-Mukni' fi'l-İmâme*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum 1414, s. 142-143.

¹³² Ebû Mansûr et-Tabersî, *el-İhticâc*, I, 85-86. Rivayeti nakleden Muhammed b. Abdillâh eş-Şeybânî bazı Şîi kimseler tarafından zayıf görülmüş, hatta çokça hadis uyduran biri olarak kabul edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Takiyüddin el-Hasan b. Ali b. Davud el-Hillî, *Kitabu'r-Ricâl*, İntişarat-ı Danişgah-i Tahran, Tahran 1383, s. 506.

¹³³ İbn Tâvûs, *et-Tarâif*, s. 449-451.

¹³⁴ Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 181.

¹³⁵ Hillî, *Keşfü'l-Murâd*, s. 509.

¹³⁶ Hillî, *Minhâcu'l-Kerâme*, s. 100.

¹³⁷ Süleyman el-Mahûzî el-Behrânî, *Kitâbu'l-Erbâin*, Matbaatu Emîr, Kum 1417, s. 255-256.

uğradıklarını ifade eder. Bunun yanında müellif, onların bu hareketlerinin Müslümanlar arasındaki ilk ihtilaf olduğunu söyler.¹³⁸

Deylemî (ö. VIII/XIV. yy)'ye göre Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde halife seçimleri hususunda önceden anlaşmışlardır. Ayrıca Hz. Aişe de Hz. Peygamber'in durumunun kötü olduğunu ve şehre gizlice gelmelerini onlara haber vererek bu işe destek olmuştur. Onlar Üsame'den izin alarak Medine'ye gece varınca Hz. Peygamber, "Bu gece şehrimize büyük bir kötülük girmiştir." der. Orada bulunanlar bu kötülüğün ne olduğunu sorunca Üsame ordusundaki bir grubun emre muhalif davranarak geri döndüğünü ve kendisinin onlardan beri (uzak) olduğunu söyler.¹³⁹ Ayrıca Deylemî'ye göre Medine'de münafık ve Tulekadan¹⁴⁰ yaklaşık dört bin insan vardı. Hz. Peygamber bunların tamamını Üsame'nin komuta ettiği orduda toplayarak Medine'yi bunlardan arındırmak istemiştir.¹⁴¹

Beyâdî (ö. 877/1472) de Üsame'nin Hz. Ebu Bekir'in hilafetini kabul etmediğini, o ve Hz. Ömer'in kendisinin izni olmaksızın Medine'ye döndüklerini belirttiğini iddia eder. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'in kendi kendini halifelikten azletmek istediğini; fakat Hz. Ömer'in buna müsaade etmediğini savunur.¹⁴²

Çağdaş Şî müellifler de Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'in Üsame ordusuna katılmamalarını çokça dillendirmişler ve bu durumu eleştirmişlerdir. Bu müelliflerden biri olan Yakûb, Üsame'nin orduya komutan seçilmesi hususunda Hz. Ömer başta olmak üzere bir grubun, genç yaştaki bu ismin tercih edilmesinden rahatsız olduklarını, bu nedenle de insanların ordu ile çıkmasını yavaşlatmaya çalıştıklarını iddia eder. Hatta Hz. Peygamber vefat edince Hz. Ömer'in, Hz. Ebu Bekir'e gelerek Üsame'yi azletmesini istediği, ancak Hz. Ebu Bekir'in bu görüşü kabul etmediğini dile getirir.¹⁴³

Kûrânî, "fitne propagandacıları" diye isimlendirdiği yedi yüz kişiyi, Hz. Peygamber'in Medine dışını çıkarmak istediğini belirtmektedir.¹⁴⁴ Ayrıca Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in, ordu Curf'ta konakladığı sırada buradan gizlice ayrıldıklarını söylemektedir.¹⁴⁵ Mustafavî de Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'i ordudan geri bıraktığını iddia

¹³⁸ Tüsterî, *İhkâku'l-Hak*, s. 218-221, 238.

¹³⁹ Hasan b. Ebi'l-Hasan Muhammed ed-Deylemî, *İrşâdu'l-Kulûb*, Dâru'l-Üsve, I-II, Tahran 1424, II, 203-204.

¹⁴⁰ Mekke'nin Fethi'nde Hz. Peygamber'in affettiği kimselere verilen isimdir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisân*, IV, 2693.

¹⁴¹ Deylemî, *İrşâdu'l-Kulûb*, II, 204-205. Ayrıca bkz. Meclisî, *Bihâr*, XXVIII, 108-109.

¹⁴² Beyâdî, *es-Sıratu'l-Müstakîm*, II, 296-299; Mahûzî, *Kitâbu'l-Erbâin*, s. 255-256.

¹⁴³ Ahmed Hüseyin Yakub, *Eyne Sünnetu'r-Rasul*, ed-Dâru'l-İslamiyye, Beyrut 2001, s. 275-276.

¹⁴⁴ Ali el-Kûrânî el-Amilî, *Elf Sual ve İşkal*, Dâru'l-Huda, I-III, byy., 2008, III, 126.

¹⁴⁵ Kûrânî, *Elf Sual ve İşkal*, III, 127.

etmekte ve onun bir taraftan Hz. Peygamber'in vahiy ile desteklendiğini itiraf ederken diğer taraftan ona muhalif davranmasına hayret ettiğini dile getirmektedir.¹⁴⁶

Yukarıdaki rivayetlerden anlaşıldığı üzere Şî müelliflerin bir kısmı, Hz. Ömer'i sahabenin önde gelenleri ile aralarında yapmış oldukları antlaşma gereği gizlice Medine'ye dönmekle itham ederken, bir kısmı ise onun bu seferden geri kalmasına Hz. Ebu Bekir'in neden olduğunu ileri sürmüştür. Ancak ordudan geri kaldıkları için hem o hem de Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber'in diliyle lanete müstehak görülmüşlerdir. Ayrıca Şî müellifler, Hz. Peygamber'in Üsame ordusuna herkesin katılması yönündeki emrini Hz. Ali'ye muhalif olabilecek kimselerin şehirden uzaklaştırılıp onun imameti/hilafeti için müsait ortamın temin edilmesi şeklinde anlamışlardır.

Öncelikle, temel İslam tarihi ve siyer kaynaklarına göre, Hz. Ömer, Üsame ordusunda yer almıştır.¹⁴⁷ Bununla beraber Hz. Peygamber'in vefatının ardından yönetime geçen Hz. Ebu Bekir, Üsame'den izin alarak Hz. Ömer'in Medine'de kalmasını sağlamıştır.¹⁴⁸

Üsame komutasında gönderilecek ordu Mûte'nin intikamını almak, dönemin önemli güçlerinden biri olan Bizans'a gözdağı vermek, hudut boylarındaki vurguncu Arapları tehdit etmek ve bu bölgelerde İslamiyet'i kabul etmiş olanlara destek vermek¹⁴⁹ gibi amaçlarla hazırlanmış; fakat Hz. Peygamber'in vefatı dolayısıyla yola çıkamamıştı. Bununla beraber Hz. Peygamber, kendisi henüz hayattayken ordunun gönderilmesi yönünde açık bir ifade kullanmamıştır.¹⁵⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in lanetini gerektirecek bir husus söz konusu değildir. Zaten O'nun vefatının ardından yapılan itirazlara rağmen Hz. Ebu Bekir orduyu Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere Üsame komutasında göndermiştir.¹⁵¹ Hatta bazı Şî kaynaklarda da nakledildiği üzere Hz. Ömer'in, Üsame'nin tecrübesizliğine dair eleştirileri üzerine Hz. Ebu Bekir sert tepki göstermiş ve Hz. Ömer'in sakalından tutarak şöyle demiştir: "Annen seni yitirsin (ölesice)! Ey Hattab'ın oğlu, Allah'ın Rasulü onu komutan olarak atamışken, sen onu görevden almamı mı istiyorsun?"¹⁵²

¹⁴⁶ Mustafavî, s. 140.

¹⁴⁷ Vakıdî, s. 734; İbn Sa'd, II, 146; Yakûbî, *Tarih*, II, 113; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 195-196.

¹⁴⁸ İbn Sa'd, II, 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 195-196.

¹⁴⁹ Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 361.

¹⁵⁰ Arı, *İlk Üç Halife*, s. 159.

¹⁵¹ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", DİA, İstanbul 1994, X, 103.

¹⁵² Taberî, II, 225; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 195.

Şîî müelliflerin bir kısmı, ordudan geri kalanlara lanet edilmesine dair rivayetin Sünnî bir alim olan Şehristânî (ö. 548/1153)'ye dayandığını iddia eder. Oysa bu rivayetin yaklaşık iki asır önce yine Şîî bir müellif olan Mağribî tarafından dile getirildiği açıktır. Bununla beraber Şehristânî'nin naklettiği rivayet¹⁵³ ondan önceki siyer ve tarih kitaplarında yer almamakta, İbn Teymiyye ve Halebî gibi isimler tarafından da “lanet”e dair ifadenin merdud olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁴ Öte yandan bazı kaynaklarda yer alan ve Hz. Peygamber'in, Üsâme ordusunun gönderilmesi emrinin akabinde gelen, “Allah, kabirleri mescitler edinenlere lanet etsin!”¹⁵⁵ ibaresinin “Allah, ordudan geri kalanlara lanet etsin!” şeklinde kurgulanarak değiştirildiğini de düşünüyoruz.

Hız. Peygamber'in, Hız. Ali'ye muhalif olanları bu ordu vasıtasıyla şehir dışına çıkararak devre dışı bırakmak istediği iddiası tarihî gerçekliklerle pek örtüşmemektedir. Zira, Üsâme'nin hilafet konusunda Hız. Ali'ye, “Sen aslanın ağzında olsan senin yanında olmak isterdim, fakat bu iş öyle değil.”¹⁵⁶ demesi hem bu iddianın hem de Hız. Ömer'in Hız. Ebu Bekir'in hilafeti bırakmasına engel olduğu düşüncesini geçersiz kılmaktadır. Ayrıca Hız. Ömer'in kendi oğluna üç bin; Üsame'ye ise dört bin dirhem atıyye bağlaması¹⁵⁷ Şîî müelliflerin zikrettiği gibi Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer ile Üsâme arasında bir sürtüşme olduğu iddiasını da çürütmektedir.

SONUÇ

Tarih her dönemde ideolojinin emri altında tutulmaya zorlanmıştır. Bu anlamda tarihi olayları nakledenler de anlattığı olaylara kendi zaviyelerinden bakmışlar ve çoğu zaman milliyetleri, inançları vb. saikler doğrultusunda hareket etmişlerdir. Her ne kadar diğer mezheplerde de bu düşüncenin yansımaları varsa da Şîa'da bu daha belirgindir. Zira onlar tarihi kendi düşüncelerini temellendirmek adına yeniden kurgulamışlardır. Yani bulunulan yüzyıldan geriye doğru yeni bir tarih inşa edilmiştir.

¹⁵³ Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2013, s. 45.

¹⁵⁴ İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam, *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzi Kelami's-Şiati'l-Kaderiyye*, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suudi'l-İslamiyye, I-IX, Riyad 1986, VI, 318-319; Nuruddin Ali b. Burhaniddin İbrahim b. Ahmed el-Halebî, *İnsanu'l-Uyûn fi Sireti'l-Emîni'l-Me'mûn (es-Siretu'l-Halebiyye)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-III, Beyrut 1427, III, 292.

¹⁵⁵ Taberî, *Târîh*, II, 225; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 180.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, IV, 53; Ebû Yûsuf Yakûb b. Süfyân b. Civân el-Fârisî, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, Müessesetu'r-Risale, I-III, Beyrut 1981, I, 221; Arı, *İlk Üç Halife*, s. 159.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, IV, 52; Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1988, s. 268. Ayrıca bkz. Mehmet Salih Arı, “Üsâme b. Zeyd”, DİA, İstanbul 2012, XLII, 362.

Şî müelliflerin, ilk üç halife tarafından hilafetin/imametın gaspedildiği inancından hareketle ortaya koymuş oldukları argümanlar yukarıda naklettiğimiz türden rivayetlerin ortaya çıkmasına, dahası sahabenin önemli isimlerinin irtidat, nifak gibi nitelemelere tabi tutulmalarına neden olmuştur.

Yukarıdaki hadiselerde görüldüğü üzere Şî kaynaklardan, Hz. Ömer'in imametle ilişkilendirilen olaylardaki rolüne baktığımızda aslında genel hatlarıyla o, sahabe arasında en fazla eleştiri ve hakarete reva görülmüş biri olarak göze çarpar. Buna göre Hz. Ömer; "Bu Ümmetin Firavunu", "İblis", "cahil", Hz. Peygamber'e saygı duymayan, katı kalpli, veled-i zina, münafık, melun gibi isim ve vasıflarla (haşa) aşağılık bir insan görünümündedir. Bu rivayetler açıkça göstermektedir ki, bu aktarımlar veya değerlendirmeler sadece tarihî kaynaklardan veya rivayetlerden nakiller değil; aynı zamanda Hz. Ömer'in gerek İran'ı fethi, gerek imamet meselesi gerekse de Ehl-i Sünnet nezdinde en fazla sevilen ve uygulamaları ile öne çıkan biri olması nedeniyle hem şaşalı Sâsânî İmparatorluğu'na son veren Araplardan intikam alma hem de Hz. Ali'nin üstünlüğünün ortaya konması amaçlarını taşımaktadır.

Şî müellifler Hz. Ali'nin nass ile imamete tayin edildiğini ispat etmek amacıyla tarihî süreçte ayet ve hadislerden çeşitli deliller getirmeye çalışmışlardır. Öte yandan yukarıda görüldüğü üzere açık bir işaret olmamasına rağmen en basit tarihî hadiseler Hz. Ali'nin imametini delillendirmek amacıyla gündemde tutulmuş, sadece bununla da kalınmayıp rakip olarak görülen Ehl-i Sünnet'in direncini kırmak için yeni bir tarih kurgulanmış ve Sünnîler nezdinde kıymetli görülen isimler, - Hz. Ömer başta ve de en fazla olmak üzere -, çeşitli hakaretlere düçar bırakılmışlardır.

KAYNAKÇA

AĞARI, Murat, "Ya'kûbî", DİA, İstanbul 2013, XLIII, 287-288.

AHMED B. HANBEL (ö. 241/855), *Müsned*, Müessesetu'r-Risale, I-L, Beyrut 1999.

AKDOĞAN, Mehmet Nur, "İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre Hilafetine Kadar Hz. Ömer (Yayınlanmamış Doktora Tezi)", (Dan.: Prof. Dr. Mehmet Özdemir), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

el-AMİLÎ, Ali el-Kûrânî, *Elf Sual ve İşkal*, Dâru'l-Hüda, I-III, byy., 2008.

ARI, Mehmet Salih, “Üsâme b. Zeyd”, DİA, İstanbul 2012, XLII, 361-363.

ARI, Mehmet Salih, *İmamiye Şîası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.

AVCI, Casim, “Mesudi, Ali b. Hüseyin”, Ankara 2004, XXIX, 353-355.

el-AYNÎ, Bedrüddin Mahmud b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetu'l-Karî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XXV, Beyrut 2001.

el-AYYÂŞÎ, Muhammed b. Mesud (ö. 320/932), *Tefsîru'l-Ayyâşî*, el-Mektebetu'l-İlmiyyetu'l-İslamiyye, Tahran, trz.

AZİMLİ, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-1: Hz. Ebu Bekir*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.

_____, *Halifelik Târîhine Giriş*, Öykü Yayınları, İstanbul 2005.

_____, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.

el-BEHRÂNÎ, Süleyman el-Mahûzî (ö. 1121 /1708), *Kitabu'l-Erbain*, Matbaatu Emîr, Kum 1417.

el-BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, Dâru'l-Fikr, I-XIII, Beyrut, 1996.

_____, *Fütûhu'l-Buldân*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut 1988.

el-BEYÂDÎ, Zeynüddin Ali b. Muhammed (ö. 877/1472), *es-Sıratu'l-Müstakîm ila Müstehikki't-Takdim*, el-Mektebetu'l-Mutazaviyye, I-III, byy., trz.

el-BEZZAR, Ahmed b. Amr b. Abdilhalık b. Hallâd (ö. 292/905), *Müsnedü'l-Bezzâr (el-Bahru'z-Zehhar)*, Mektebetü'l-Ulûm, I-XVIII, Medine 2009.

BOZAN, Metin, *İmamiye Şîasının İmamet Tasavvuru*, Avrasya Yayınları, Ankara 2007.

_____, “Şîî Literatürde Hz. Ali”, Uluslararası Hz. Ali Sempozyumu, İzmir, 2009, Yayınlanmamış Makale (e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: V, Nisan 2011).

el-BUHÂRÎ, Ebû Muhammed İsmail (ö. 256/869), *Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Beşairi'l-İslamiyye, Beyrut 1989.

_____, *el-Camiu's-Sahîhu'l-Muhtasar*, Daru İbn Kesîr, I-VI, Beyrut 1987.

CANAN, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ Yayınları, XVII, İstanbul, trz.

el-CEVHERÎ, Ebu Bekir Ahmed b. Abdülaziz (ö. 323/934), *es-Sakîfe ve Fedek*, Beyrut 1993.

ed-DEHLEVÎ, Ebu Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm (ö. 1230/1815), *Muhtasarü't-Tuhfeti'l-İsnâ Aşeriyya* (Arapça'ya Çev. Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, Thk. Mahmud Şükri el-Alusi), İhlas Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

ed-DEYLEMÎ, Hasan b. Ebi'l-Hasan Muhammed (ö. VIII/XIV. yy), *İrşâdu'l-Kulûb*, Dâru'l-Üsve, I-II, Tahran 1424.

EBU ZEHRA, Muhammed, *İslam'da Siyasî, İtikadî ve Fikhî Mezhepler Tarihi* (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Abdülkadir Şener), Hisar Yayınevi, İstanbul, trz.

el-ERDEBÎLÎ, Muhakkik Ahmed (ö. 993/1572), *Mecmeu'l-Faide*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslamî, I-XIV, Kum 1404.

el-FADL B. ŞÂZÂN el-Ezdî en-Nisaburî (ö. 260/873), *el-İzâh fi'r-Reddi Ala Sairi'l-Firak*, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrut 2009.

el-FÂRİSÎ, Ebû Yûsuf Yakûb b. Süfyan b. Civân, *el-Ma'rife ve't-Târîh*, Müessesetu'r-Risâle, I-III, Beyrut 1981.

FAYDA, Mustafa, "Ebu Bekir", DİA, İstanbul 1994, X, 101-108.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *İmamiye Şiâsi*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2008.

el-GIFARÎ, Abdürresul, *el-Kuleynî ve'l-Kaflî*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslamî, Kum 1416.

GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Târîh Boyunca İslam Mezhepleri ve Şûlik*, Derin Yayınları, İstanbul 2011.

HABİBOV, Aslan, *İlk Dönem Şû Tefsir Anlayışı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

el-HALEBÎ, Nuruddin Ali b. Burhaniddin İbrahim b. Ahmed (ö. 1044/1635), *İnsanu'l-Uyûn fi Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn (es-Sîretu'l-Halebiyye)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-III, Beyrut 1427.

el-HİLLÎ, el-Hasan b. Yusuf b. el-Mutahhar (ö. 726/1325), *Keşfü'l-Murâd fi Şerhi Tecridi'l-İtikad*, Menşuratu Şekura, Kum 1373.

_____, *Minhacu'l-Kerame fi Marifeti'l-İmame*, İntişaratu Tasua, Meşhed, trz.

_____, *Nehcü'l-Hak ve Keşfu's-Sıdk*, Dâru'l-Hicret, Kum 1421.

el-HİLLÎ, Takiyüddin el-Hasan b. Ali b. Davud (ö. 707/1307), *Kitabu'r-Ricâl*, İntişarat-ı Danişgah-i Tahran, Tahran 1383.

HİTTİ, Philip K., *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi* (Çev. Salih Tuğ), İFAV Yayınları, İstanbul 2011.

el-HÛÎ, Mir Habibullah b. Seyyid Muhammed, *Minhacu'l-Beraa Şerhu Nehci'l-Belağ*, I-XXI, byy., trz.

el-HUSAYBÎ, Ebu Abdillâh el-Hüseyn b. Hamdan (ö. 334/945), *el-Hidayetü'l-Kübra*, Müessesetu'l-Belağ, Beyrut 1991.

HÜSEYİN, Taha, *el-Fitnetü'l-Kübra*, "Osman", Dâru'l-Mearif, Kahire 2009.

İBN BATTAL, Ebu'l-Hasan Ali b. Halef b. Abdilmelik (ö. 449/1057), *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, I-X, Riyad 2003.

İBN EBÎ'L-HADÎD, Ebu Hamid İzzüddin Abdülhamid b. Hibetullah el-Medâinî (ö. 656/1258), *Şerhu Nehci'l-Belağ*, Dâru'l-Cîl, I-XXII, Beyrut 1996.

İBN HACER EL-ASKALANÎ, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852/1448), *Fethu'l-Barî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Marife, I-XIII, Beyrut 1379.

İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikr, I-IV, Beyrut 2002.

İBN İSHAK, Muhammed b. İshak b. Yesar (ö. 151/768), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

İBN KESİR, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Dâru'l-Fikr, I-X, Beyrut 1998.

_____, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Marife, I-IV, Beyrut 1976.

İBN MANZÛR, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Mearif, I-VI, Kahire, trz.

İBN MUHAMMED, Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslamî, I-XV, Dımaşk 1983.

İBN SA'D, Muhammed (ö. 230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübra*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VIII, Beyrut 2012.

İBN ŞEHRÂŞÛB, Muhammed b. Şehrâşûb el-Mazenderanî (ö. 588/1192), *Menakibu Âl-i Ebî Talib*, Müessesetu'l-Allame, I-III, Kum 1379.

İBN TÂVÛS Ebu'l-Kasım Radiyuddin Ali b. Musa b. Cafer el-Hillî (ö. 664/1265), *et-Tarâif fi Marifeti Mezahibi't-Tavaif*, Matbaatu'l-Hiyam, Kum 1399.

_____, *Keşfu'l-Mehacce li Semereti'l-Mehacce*, el-Matbaatu'l-Haydariyye, Necef 1950.

İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam (ö. 728/1327), *Minhacu's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzi Kelami's-Şfati'l-Kaderiyye*, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suudi'l-İslamiyye, I-IX, Riyad 1986.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1201), *Keşfü'l-Müşkil min Hadisi's-Sahihayn*, Dâru'l-Vatan, I-IV, Riyad, trz.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim (ö. 630/1232), *el-Kamil fi't-Târîh*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, I-X, Beyrut 1997.

KARAMAN, Hayrettin, “*Rasulullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı*”, Asr-ı Sadette İslam, (Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, I-IV, İstanbul 2007.

el-KASTALLANÎ, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr (ö. 923/1517), *İrşâdu's-Sarî li Şerhi Sahîhi'l-Buharî*, el-Matbaatu'l-Kübra'l-Emiriye, I-X, Mısır 1323.

KOHLBERG, Etan, “Şîî Hadis” (Çev. M. Ali Büyükkara), Ekev Akademi Dergisi, C. 2, S. 2, 2000.

KORKMAZ, Sıddık, *Şîa'nın Oluşumu*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

el-KULEYNÎ, Muhammed b. Yakub (ö. 329/940), *Usûlu'l-Kâfî*, Menşuratu'l-Fecr, I-VIII, Beyrut 1428.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Sakîfetü Beni Saide”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, 11-12.

el-MAGRİBÎ, Ebu Hanife en-Numan b. Muhammed et-Temîmî (ö. 363/973), *Deâimu'l-İslâm ve Zikru'l-Helal ve'l-Haram*, Dâru'l-Meârif, I-II, Kahire 1963.

MAHMUDOV, Elşad, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.

el-MECLİSÎ, Muhammed Bakır (ö. 1111/1698), *Bihâru'l-Envari'l-Camia li Düreri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athar*, Messesetü'l-Vefa, I-CX, Beyrut 1983.

el-MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 346/957), *İsbatu'l-Vasıyye li'l-İmam Ali b. Ebi Talib*, Dâru'l-Adva, Beyrut 1988.

el-MÛSEVÎ, Şerefüddin, *el-İctihâd fi Mukabili'n-Nass*, Matbaatu Seyyidi's-Şüheda, Kum 1404.

el-MUSTAFAVÎ, Hasan, *el-Hakâik fi Târîhi'l-İslam ve'l-Fiten ve'l-Ehdas*, Kum 1410.

el-MUZAFFER, Muhammed Hasan (ö. 1375/1955), *Delailu's-Sıdk li Nehci'l-Hak*, Müessesetu Âl-i Beyt, I-VI, Kum 1430.

el-MÜFİD, Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Numan el-Ukberî (ö. 413/1022), *el-Fusûlu'l-Muhtâra*, Dâru'l-Müfîd, Beyrut 1993.

_____, *el-İrşâd fî Marifeti Huvecillahi ala'l-İbad*, Dâru'l-Müfîd, Müessesetu't-Târîhi'l-Arabî, Beyrut, 1993.

_____, *Tashîhu İtikâdati'l-İmamiyye*, Kum 1413.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (ö. 261/874), *el-Camiu's-Sahîh* (Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), İstanbul 1981.

en-NESÂÎ, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünenü'l-Kübra*, Müessesetu'r-Risale, I-XII, Beyrut 2001.

en-NEVEVÎ, Ebu Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *el-Minhac Şerhu Sahîhi Müslim el-Haccac*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, I-XVIII, Beyrut, 1392.

ONAT, Hasan, “Şîliğin Doğuşu Meselesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXXVI, Ankara 1997.

ÖZ, Şaban, “Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi”, Hikmet Yurdu Dergisi, Yıl, 2; Sayı, 3.

er-RAVENDÎ, Kutbuddin (ö. 573/1177), *Kasasu'l-Enbiya*, Mecmau'l-Buhusi'l-İslamiyye, Meşhed 1409.

es-SADR, Muhammed Bakır, *Fedek fi't-Târîh*, byy., 1994.

es-SADÛK, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Babeveyh el-Kummî (ö. 381/991), *el-Hisâl*, Cemaatu'l-Medreseyn, Kum 1403.

es-SAFFAR, Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ferruh (ö. 290/902), *Besairu'd-Derecat*, Şeriketu'l-Alemi li'l-Matbuat, Beyrut 2010.

es-SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *Hz. Ömer* (Çev. Mehmet Akbaş), Ravza Yayınları, İstanbul 2008.

SARICIK, Murat, *Hz. Ali İlk Üç Halife İle Kavgalı mıydı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Ömer*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2012.

es-SEDÂBÂDÎ, Abdullah b. Abdillâh, *el-Mukni' fi'l-İmâme*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslamî, Kum 1414.

SÜLEYM B. KAYS el-Hilâlî el-Kûfî (ö. 76/695), *Kitabu Süleym b. Kays*, Dâru'l-Hadî, Kum 1420.

eş-ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2013.

ŞERİATÎ, Ali, *Şîa* (Çev. Hicabi Kırlangıç), Fecr Yayınları, Ankara 2012.

ŞERİF el-MURTAZÂ, Ali b. el-Hüseyn el-Mûsevî (ö. 436/1045), *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, Müessesetu's-Sadık, I-IV, Tahran 1987.

et-TABERÎ, Muhammed b. Cerir b. Rüstem (ö. IV/X. yy), *el-Müstersid fi İmameti Emîri'l-Müminîn Ali b. Ebi Talib*, Müessesetu's-Sekafetü'l-İslamiyye, Tahran 1415.

et-TABERÎ, Muhammed b. Cerir b. Yezid (ö. 310/922), *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-VI, Beyrut 1407.

et-TABERSÎ, Ebu Ali Eminüddin el-Fadl b. el-Hasan (ö. 548/1153), *İlamu'l-Vera bi A'lami'l-Hüda*, Müessesetu Âl-i'l-Beyt, I-II, Kum 1417.

et-TABERSÎ, Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib (ö. 620/1223), *el-İhticâc*, Zevi'l-Kurba, I-II, Kum 1431.

TAHRÂNÎ, Muhammed Hüseyin el-Hüseynî, *Marifetü'l-İmam*, I-XV, byy., trz.

TİCÂNÎ, Muhammed, *Fes'elû Ehle'z-Zikr*, el-Matbaatu Setara, Kum 1427.

et-TÜSTERÎ, Muhammed Taki, *Behcu's-Sibağa Şerhu Nehci'l-Belağa*, I-XI, byy., trz.

et-TÜSTERÎ, Nurullah (ö. 1019/1610), *İhkâku'l-Hak*, byy., trz.

el-VAKIDÎ, Muhammed b. Ömer (ö. 207/816), *Kitâbu'l-Meğâzî*, Alemu'l-Kütüb, Beyrut 2006.

YAKÛB, Ahmed Hüseyin, *Eyne Sünnetü'r-Rasul*, ed-Dâru'l-İslamiyye, Beyrut 2001.

el-YAKUBÎ, Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer (ö. 284/897), *Târîhu'l-Yakubî*, Daru Sadır, I-II, Beyrut 2010.

ez-ZEHEBÎ, Şemsüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, Müessesetu'r-Risale, I-XXV, Beyrut 1985.

ZORLU, Cem, *İslam'da İlk İktidar Mücadelesi*, Yediveren Yayınları, Konya 2002.